

Kreatív köztérhasználat lehetőségei és hatásai egy posztoszocialista városban

Andorkó Dóra
Horogh Petra

2013

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	5
2. Elméleti áttekintés.....	6
2.1. Szocialista városfejlesztés.....	6
2.1.1. Kialakulási hátterük	7
2.1.2. Lakossága.....	8
2.1.3. Városközpont.....	9
2.2. Kulturális alapú városfejlesztés, kreatív közterek.....	10
2.2.1. A kultúra és a kreativitás.....	10
2.2.2. A kulturális alapú városfejlesztés.....	13
2.2.3. Mire jók a közterek?.....	13
2.2.4. Köztérhasználat a városlakók szemével.....	17
3. Kreatív lehetőségek konkrét példán keresztül	18
3.1. Ajka története – a szocializmustól napjainkig	18
3.2. Ajka központja – az Agóra és környékének fejlődése.....	25
3.3. Ajka és a pályázatok.....	25
3.3.1. Európai Uniós pályázatok.....	25
3.3.2. EUROPAN 10 – Ajka.....	29
3.4. Kreatív stratégiák	31
3.5. Tapasztalataink és statisztikák.....	37
3.5.1. Munkanélküliség	39
3.5.2. Szórakozás.....	40
4. Konklúzió	43
5. Bibliográfia	45
6. Internetes hivatkozások.....	46

Kreatív köztérhasználat lehetőségei és hatásai egy posztszocialista városban

Az urbanizmussal foglalkozó Jane Jacobs a belvárosok sokszínű és több célú kínálatát tartja kívánatosnak, ahol a közösség identitása nagyon erős. Ennek a helyi politika és az anyagi lehetőségek gyakran határt szabnak. Ráadásul a gazdaságilag nehéz helyzetben lévő települések rossz közhangulattól, negatív mentalitással bírnak, mely nem kedvez a kreatív stratégiáknak.

Város és kultúra fejlesztésének a helyi társadalmak szokásaira, hagyományaira kellene koncentrálni, azonban sok esetben a belterületek fejlesztésére kerül a hangsúly.

Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy kis költségvetésű, pályázat alapú fejlesztésekkel megvalósulhat-e „kreatív városa”?

Az elméleti áttekintés után, Ajka város példáján keresztül szeretnénk rávilágítani, hogy a kultúra alapú fejlesztéseknek van jogosultsága egy poszt-szocialista településen.

Aspects and effects of the creative usage of public space in a post-socialist city

Our essay is based on the studies of the urban theorist Jane Jacobs. According to the author city centers should offer various and multiple functions to their citizens with a strong identity, though local political and financial needs often put limits to this approach. Especially cities in an economically challenging situation tend to have an unfavourable atmosphere for creative strategies, burdened with negative common sense and mentality.

Development of the city and the culture should be based on local traditions, however in most cases emphasis is only put on the development of inner spaces.

In our study we would like to examine whether the „creative city“ can be „built“ with low-budget, tender-based developments or not?

After the theoretical summary we would like to prove that developments based on culture do have grounds in a post-socialist city – through the example of Ajka city.

Bevezetés

Magyarországon a 40-es évek végén jelentős változás állt be a várostervezési folyamatokban. A kommunista rezsim térnyerése visszazorította a XX. század elején kibontakozó urbanizmus koncepcióit. A korábbi álláspontot – mely a nyugat-európai mintát kívánta követni és a városépítészettől várta a különböző társadalmi problémák megoldását – felváltotta a szocialista-realista építészeti irányzat majd a szocialista modernizmus. Ezekben az időkben az építészetnek a munkásosztály harcát, az osztályok felett aratott győzelmét kellett kifejezni. Ahogy Weiner Tibor fogalmazott: *„a szocialista-realista koncepcióban az építészet (...) a társadalmi valóság tükré; a tér nem a közösség teremtője, hanem otthona.”* (Weiner, 1981) Az új szocialista városok tökéletesen illeszkedtek erre az ideológiára, legyen szó az ipari létesítményekről, lakóépületekről vagy éppen a közterekről.

A rendszerváltás után egyre erősödtek azok a törekvések, hogy a kommunista szellemiséget gyökeresen meg kell változtatni és élhető lakókörnyezetet kell kialakítani a régi funkcionista terek helyett. Példaként állt az építészek előtt Nyugat-Európa és az USA, ahol már korábban felismerték a tervezés fontos, társadalmi vonatkozásait, azt, hogy mindennemű stabilitás csak úgy tartható fenn, ha elég erős a közösség összetartó ereje. A '90-es évek végére, 2000-es évek elejére hazánkban is kirajzolódni látszódtak az integrált városfejlesztés elvei, mely összefüggő rendszerekben gondolkodik, egy városrész fizikai, gazdasági és társadalmi megújítása érdekében (Tihanyi, 2012). A 2004-ben történt Uniós csatlakozás óta egyre inkább alkalmazkodunk a nyugati mintákhoz. A legtöbb településen felismerték az „élhető város” fontosságát, amit igazolnak az alternatívákkal teli környezetet kínáló városrehabilitációs törekvések. Az irányzat arra törekszik, hogy teljesítse Jane Jacobs¹ városélénkítésről szóló vízióját, miszerint *„utcák, parkok, belvárosok*

¹ Jane Jacobs amerikai urbanizmussal foglalkozó újságíró, író. A '60-as években megfogalmazott tézisei az élhető városokkal kapcsolatban nagy hatással voltak a várostervezőkre, bár sokszor érte az aluliskolázottság kritikája, mivel sosem tanult építészetet, így a legtöbben laikusként tekintettek rá.

sokszínű és többcélú forgataga a kívánatos" (Jacobs, 1961). Ennek az elméletnek a központjában, a nyilvános helyszínek, a közterek állnak, amelyeket a kommunizmusban alkalmazott elvekkel ellentétben igyekeznek minél kreatívabban kialakítani.

Témaválasztásunk a posztkommunista városok közttereinek vizsgálatára esett. Véleményünk szerint ezeken a településeken helyeződött a legnagyobb hangsúly a szocialista építészet funkcionista elveire. Nagy szükség van arra, hogy ezek a városok a korábbi mintákat levetkőzzék és egy pezsgő, kultúrával és lehetőségekkel teli élet alakuljon ki, melynek központjában a terek és parkok, valamint ezeknek kreatív kihasználtsága áll.

Előfeltevésünk szerint a kultúra, mint stratégiai eszköz egyaránt fontos a posztszocialista és a nyugati típusú városokban, a kultúra nem csak cél, hanem eszköz is lehet. Ennek segítségével megvalósítható az igazán élhető város ahol a közterek kiemelt szerepet töltenek be a városlakók életében. Továbbá úgy gondoljuk, hogy az EU-hoz történő csatlakozás nagy hatással volt a rehabilitációs törekvésekre, ezeknek megvalósulását nagyban befolyásolja a jelenlegi pályázati rendszer. E két állítás függvényében végeztük a kutatásunkat.

A tanulmány két fő részre bontható. Az első egy elméleti áttekintés, melyben vizsgáljuk a szocialista városépítészeti történetét, a köztér és köztérhasználat fogalmi változásait, és a kultúra alapú városfejlesztést, illetve a jelenlegi pályázati rendszert. A második rész egy esettanulmány: Ajka város példáján keresztül szeretnénk bizonyosságot nyerni állításaink létjogosultságáról. A település már a '80-as években elnyerte a Hild érmet a "emberarcú várost teremtő három évtizedes tevékenységért". Azonban az elmúlt 8 év rehabilitációs programja jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Ajka a múlt jegyeit egyensúlyba hozza a jelennel. Ennek keretén belül kerültek felújításra a szocialista időszakban tervezett terek, épületek.

A kutatás módszertana kérdőívek másodelemzéséből, interjúzásból és terepmunkából állt. Nagy segítségünkre volt Ajka Integrált Városfejlesztési Stratégiája, illetve Akcióterületi Terve. Ezekből több kérdőív adatait is

tudtuk. Elemzésünkben nagy szerepet játszottak a Nagy László Városi Művelődési Központ elmúlt 5 évének statisztikai, programtervezeti, éves beszámolóí. Mindezekon kívül személyesen is eltöltöttünk 6 napot a településen, ahol megfigyelést folytattunk, valamint 36 ajkai lakossal készítettünk rövid interjút a rehabilitációról, a programokról, a munkalehetőségekről.

Elméleti áttekintés

Szocialista városfejlesztés

Annak érdekében, hogy közelebb kerüljünk a szocialista városoknak nevezett települések városfejlesztési törekvéseihez, először is tisztáznunk kell, milyen elvek alapján nevezhetünk egy várost szocialista városnak.

Kialakulási háttérük

A szocialista városok kialakulása a második világháborút követő újjáépítési időszakra tehető. Európában, nyilvánvalóan nem csak Magyarországon belül találhatóak, hanem az egykori Szovjetunió egész területén.

A mai értelemben vett terület - és településfejlesztésről nem beszélhetünk ezen időszak alatt, bár tervek már ekkor is készültek – független irodák által- de azok csak tervek maradtak, nem kerültek megvalósításra, köszönhetően a politikai helyzetnek. (Germuska, 2002).

Az '50-es évek döntésmechanizmusát szintén Germuska Pál vizsgálatából ismerhetjük meg közelebbről: „ *Egy olyan bürokratikus rendszerben, mint a szocializmus volt (...) a kommunista ideológia és a mindenkori katonapolitikai helyzet határozta meg a gazdaságpolitikát; a gazdaságpolitikai prioritások szabták meg az iparosítás tempóját és struktúráját, azaz a gyakorlati iparpolitikát; az iparpolitika szabott irányt a terület- és településfejlesztési politikának*” (Germuska, 2002).

Jól megfigyelhető tehát, hogy a fejlesztéshez kapcsolódó döntések a kommunista ideológiának voltak alárendelve, irányelve pedig a gyors

1. fotó Szocialist város kép - Ajka
forrás: fortepan

ütemben haladó iparosítás volt, ezzel együtt megteremtve egy egységes munkásosztályt.

A szocialista városok tehát, politikai és gazdaságpolitikai jelentőséggel bírtak, ezen belül is a nehézipar fejlesztésének színterei voltak. A fejlesztésekre kijelölt területek, a minél hatékonyabb termelést elősegítve nyersanyaglelőhelyek közelében lettek kijelölve. „A termelés és a beruházások működtetése munkaerőt, a munkaerő pedig lakásokat, lakhelyeket követelt.” (Szirmai, 1988). A kijelölésnél így nagy szerepet játszott a felszabadítható munkaerőforrás is, bár a területileg is szelektív fejlesztések miatt, még így is rengeteg embernek kellett otthonától távol munkát vállalni. Így a nagyszámú ingázók lakhatási problémáira is megoldást kínáló lakótelepek építésébe kezdtek.

„Az új városok fejlesztését a közép-kelet-európai fejlődésből is fakadó redisztributív, központosított társadalomirányítási rendszer is lehetővé tette, hogy az állam az erőforrásokat koncentráltta és meghatározott szempontok szerint újraelosztotta.” Ennek köszönhető a javak elosztásának nem egyenlő arányú eloszlása. A korábban idézett Germuska Pál tanulmányban a megvizsgált adatok tanúsága szerint: *„(...) bizonyos években az ország 8-9 szocialista városában használták fel az összes kommunális és szociális beruházási forrás 40-70%-át.”* Ezért tudtak ezek a városok ilyen gyors ütemű fejlődést produkálni.

Lakossága

A szocialista városok népességében nagy ugrás figyelhető meg az '50-es évek derekán (Valuch, 2005). Összetételének nagy része az iparban foglalkoztatott munkás, akik az urbanizáció miatt akár az ország másik feléről, falvakból beköltöző, különböző tradicionális közegből betelepülő családok. Így nem nehéz elképzelni, hogy a frissen ki- és átalakított városokban miért jellemző a gyökértelenség, a hagyományok és tradíciók hiánya. Az újonnan beköltözött lakók lakhatási problémáinak megoldására épültek állami pénzből a nagyszámú panellakások, a '60-as évek végén lakótelepeket alkotva. A városok kiemelt helyzetének ellenére sem mondható el, hogy jó életkörülmények között éltek az emberek. Csak a minimális alapszükségletek kielégítésére lettek tervezve a lakóhelyek. A

2. fotó Lakótelepi utcakép
forrás:fortepan

beköltözők iskolázottságukat tekintve, szakképzetlen, iskolázatlan, előtte mezőgazdasági munkát folytató emberek. Kevés a szellemi vagy értelmiségi munkát végző, és az ilyenfajta urbanizáció bizony társadalmi konfliktusokhoz vezet. *„Kiderült, hogy az ideáramló falusiak konfliktusai elsősorban nem abból fakadtak, hogy a meglévő urbánus életmódhoz (...) kellett adaptálódni, hanem hogy nem volt mihez alkalmazkodni. Hogy nem volt egy koherens helyi társadalom, hogy meg kellett teremteni a koherenciát.”* (Szirmai, 1988)

Városközpont

A szocialista városok kialakításánál elsődleges szempont az ipar fejlesztése volt, másodlagos az ebben dolgozó munkások lakhatásának megoldása, a városközpontok kialakítására kevesebb erőforrás maradt, ezáltal háttérbe is szorult. Kissfazekas Kornélia PhD doktori értekezéséből megtudhatjuk, hogy a lakásépítés elsődlegessége miatt, a városközpontok csak szimbolikus centrumok lettek (Kissfazekas, 2010). A BME Városépítési Tanszékén induló Településtudományi Közlemények első számában megjelent írás híven tükrözi a szocialista városközpontokhoz fűződő elvárásokat dr. Lothár Bolz tollából: *„A központ a várost meghatározó mag.*

A városközpont a lakosság politikai életének centruma. (...) A városközpontban vannak elhelyezve a legfontosabb politikai, közigazgatási és kulturális intézmények. A városközpont terein játszódnak le a politikai tüntetések, a felvonulások és ünnepek. (...) A városközpontban épülnek a legfontosabb és legmonumentálisabb épületek - a központ uralja a városterv építészeti koncepcióját és határozza meg a várossziluetet. (...) A „politikai szempontból rögzítendő városközpont” léptéke a „menetelő gyalogos, a politikai tüntető és ennek menetsebessége.”²

A már fent említett Kissfazekas Kornélia doktori értekezéséből megtudhatjuk továbbá, hogy milyen kiemelt szereppel bírtak a központi terek az 1950-es években: *„Városépítészeti eszközhasználatukban mindig kiemelkedő szerep jutott a nagy, szabályos (politikai és társadalmi*

² dr. Lothár Bolz: A városépítés alapelvei in: Településtudományi Közlemények, 1952

rendezvényekre alkalmas) központi térnek, melyet a legfontosabb városi közintézményi épületek –jellemzően a tanácsháza, városi/megyei pártbizottsági épületek- szegélyeztek. A központi teret szinte mindig hangsúlyos vertikális elemmel, toronnyal jelölték meg, melyet a leginkább méltatott tervekben aszimmetrikusan helyeztek el. E tervek– követve a szocialista realizmus elvárásait - kompozíciós elveiket tekintve tradicionális városépítészeti eszközöket alkalmaztak. Kiemelkedő érdemük azonban, hogy minden esetben a meglévő városszerkezethez igazítva, kontextusban a környezettel, sokszor csak finom részletekkel gazdagították azt.”

További elvárása volt még a központoknak, hogy legyen állami áruház (például: Tiszaújváros - Sajó Áruház, Ajka - Horizont-Zenit Áruház stb.), Művelődési ház, és természetesen egy Tanácsháza, mely a közigazgatási funkciókat látta el. Így egy helyen, könnyen ellenőrizhető módon tudták az emberek intézni az ügyeiket, bevásárolni és szórakozni is.

Magyarországon 11 település tartozik a szocialista város kategóriájába: Ajkát, Dunaújvárost, Kazincbarcikát, Komlót, Oroszlányt, Ózdot, Salgótarjánt, Százhalombattát, Tatabányát, Tiszaújvárost, és Várpalotát.

Kultúra alapú városfejlesztés, kreatív közterek

Napjainkban a kultúra stratégiai fontosságú erőforrás lehet a városfejlesztésben, melynek segítségével kreativitással és alternatívákkal teli környezetet lehet kialakítani. Azonban ahhoz, hogy megértsük mi is a kulturális alapú városfejlesztés és mitől válik egy tér kreatívvá, tisztázni kell, hogy mit is tartunk a tanulmány szempontjából releváns kultúra- és kreativitás fogalomnak.

A kultúra és kreativitás

1952-ben Alfred Kroeber és Clyde Khuckhohn elvégzett egy kísérletet, melyben arra a kérdésre próbáltak választ találni, hogy mit is nevezünk mi kultúrának. A megoldás nem volt egyértelmű: összesen 163 definíciót találtak rá, így ki lehet jelenteni, hogy nem lehet erre általános fogalmat találni. Megfogalmazásuk szerint a kultúra implicit vagy explicit módon a viselkedésekből áll össze (Wessely, 1998). Úgy véljük, megmaradhatunk a

szó eredeti jelentésénél. Megragadható úgy, mint az olyan folyamatok egy ága, amit mi hozunk létre, és amit mi tartunk fenn.

A két szerző kutatásából is látszik, hogy egy roppant sokrétű, rugalmas és változékony fogalomról beszélhetünk. Azonban mi szerencsésesek vagyunk: nem kell végignézni korszakonként a különböző meghatározásokat. Ehelyett rögtön a legelső jelentései releváns a tanulmányunkra nézve. A kultúra szó latin eredetű (*colere*), eredetileg művelést jelent. A kolónia és a kultusz szavunk is innen származik. Mindhárom emberek lakhelyére értették, melyet ápoltak, gondoztak, kibontakoztattak, de ugyanúgy vonatkozott a csoportösszetartó tradíciók megőrzésére is (Wessely, 1998).

A kreatív és a kreativitás egy ennél nehezebben megragadhatóbb fogalom, bár könyvespolcokat lehetne megtölteni a témával foglalkozó irodalmakkal. Általában mindig összefügg az alkotással, a leleményességgel. Ugyancsak latin eredetű (*creare*), eredeti jelentése: alkotni, teremteni. A kreatitásnak többnyire két irányzatát különítik el: az egyik a pszichológiai, mely szerint a kreativitás individuális jelenség, a másik pedig a kulturális-társadalmi, amely szerint a társadalom elismerése nélkül nem jön létre kreatív teljesítmény (Ságvári, 2005).

Ságvári Bence többször is hivatkozik Csíkszentmihályi Mihályra, aki több tanulmányon keresztül is foglalkozott a fogalommal. Rajta keresztül közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy számunkra miért is fontos a kreativitás. Ő úgy véli, hogy az egyéni teljesítmény mellett még két másik tényező is befolyásoló erővel bír: a kulturális közeg és a társadalmi mező (Csíkszentmihályi, 2006). Ezen faktorokra nagy szükségünk lesz a későbbiekben annak érdekében, hogy megértsük, mitől is lehet kreatív egy köztér.

A kreativitást sokáig csupán művészeti alkotásokra alkalmazták a fogalmat. A '60-as évek Amerikájában kezdtek nyitni egy új szemlélet felé, miszerint a nemzetek fennmaradásához kreatív gondolkodásra van szükség. A kreativitás nem csupán tárgyi vagy kézzel megfogható lehet, minden olyan dologra vonatkozhat, ami az emberi tevékenység része. A dolgozatunkban használt „kreativitást”, tehát eszerint értelmezzük.

Ahhoz, hogy megfigyeljük, milyen sokrétű fogalmakról is beszélünk,

Mindezek után térjünk át a kulturális alapú városfejlesztés és a kreatív köztér fogalmának meghatározására.

A kulturális alapú városfejlesztés

Mint már korábban is kihangsúlyoztuk, a kultúra fontos erőforrás a XXI. században. A kulturális szektor különösen alkalmas egy város belső energiáinak dinamizálására és ez által egy önálló belső (gazdasági) fejlődés generálására (Kiss, 2006). Mind a kulturális programokba, mind a kreatív iparágakba befektetett tőke és energia megtérül: *„egyszerre jut vissza mérhető profit, illetve új munkahelyek és megújított városi környezet formájában a városi gazdaságba”* (Polyák, 2005). Az angol „Creative Industries” munkacsoport 13 kreatív iparágat különböztet meg: reklám-, hirdetési ipar, film, építészet, interaktív „szabadidős” szoftver (játékfejlesztés), művészeti és antik piac, zene, kézművesség, televízió és rádió, dizájn, előadóművészet, divattervezés, könyvkiadás, szoftverkészítés (Ságvári, 2005).

A kultúra középpontba állítása nem csupán az értéke miatt fontos, hanem a csoportkohézió erősítésének és a gazdaság növekedésének eszköze lehet. Manapság a kultúrába való befektetés része kell, hogy legyen a különböző települések integrált városfejlesztési stratégiájának. A kulturális alapú városfejlesztés 2006 c. tanulmány - mely a város rehabilitációban megjelenő, különböző kulturális stratégiákról szól - fogalmazza meg, hogy a kulturális városfejlesztés annak a felismerése és alkalmazása, miszerint a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődés csak kulturális fejlesztésekkel egyidejűleg valósítható meg.

A tanulmány idézi Colin Merrell szavait, mint a kultúra alapú városfejlesztés vezérelvét, miszerint *„az számít kultúrának, amit az abban résztvevők annak tekintenek. Ez lehet egy művészeti tárgy megtekintése, de lehet az utcán való cél nélküli bábéskodás is.”* Úgy véljük, az utóbbihoz szolgálnak remek helyszínül a közterek. Ezek a területek szinte adják magukat, mint színes, kulturális események, programok terei. A következőkben a köztér és a köztérhasználat fogalmával fogunk közelebbről megismerkedni.

Mire jók a közterek?

A köztér, mint fogalom már az ókorban is ismeretes, és azóta is meghatározó elemét képi a társadalmi lét mindennapjainak. Manapság azonban, még gyakrabban előkerül a szóhasználatban, mert egyre fontosabb részét képi a XXI. századi városfejlesztési törekvéseknek. Úgy tűnik az egykoron társadalmi élet központi jelensége, újra fókuszba kerül.

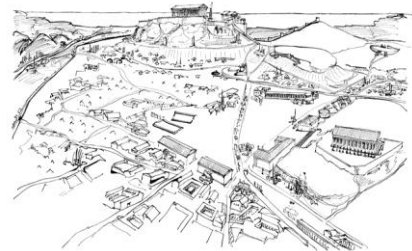
A köztér, mint fogalom ezerféleképpen értelmezhető és használatos. Tanulmányunkban sem vállalkozunk arra, hogy az összes aspektust bemutatjuk, először inkább történeti áttekintésre törekszünk, és a napjainkban használatos értelmezési különbségeket fejtegetjük.

„Mint a település fontos téreleme, mindig is kiemelt szerepet játszott a társadalom szerveződésében (...) jelentéstartalma, mindig az aktuális politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági körülményeknek megfelelően változott (...)” írja Vedrédi Katalin tavalyi tanulmányában.

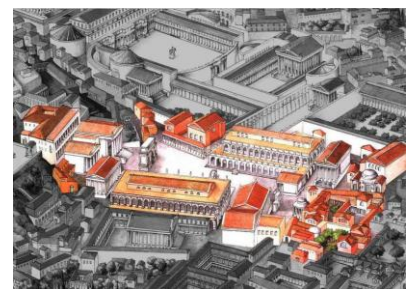
A köztér már az ókori görög kultúrában rendkívül fontos szerepet játszott (sőt talán mondhatjuk, hogy fontosabbat, mint napjainkban). Az akkori „főternek” nevezett *Agora* volt a helyszíne a kereskedelemnek, a vallásnak, a közösségnek, és nem utolsó sorban a politikának is. A demokrácia színhelyeként is értelmezhető, mivel a választásokat is itt tartották.³ Igaz kicsit előrevetítve, de már itt is fontos megemlíteni, hogy Ajka főterét is Agórának nevezik.

A görög *Agora* „megfelelője” megtalálható az ókori Rómában is, a neve: *Forum Romanum*. Használatát tekintve rendkívül hasonlít a Görögországi „párjához”. A középkorban is a városok magját képezték a főterek. Ott, a templomok környezetében zajlottak a városi lét meghatározó eseményei, és továbbra is a köztereken zajlottak a kulturális események is. A reneszánsz időszakában – nem csak az épületekre – a közterek kialakítására is jellemző, hogy visszanyúl az antik mintát vesz alapul, így nyugodtan nevezhetjük az *Agora* továbbélésének a

³ Mivel a köztér fogalmi értelmezése a használat szempontjából is különböző lehet, érdemes megjegyezni, hogy a választások idején csak a szavazati joggal rendelkezők tartózkodhattak az Agórán, kvázi a „köz” „tér” használhatósága korlátozva lett.

3. fotó – Athéni Agora.
Forrás: The American School of
Classical Studies at Athens

4. fotó - Forum Romanum
Rómában.
Forrás: History Channel

reneszánsz közttereket. A XIX. században jellemző közéleti tér, már nem a nagyobb kiterjedésű, jól lehatárolható teresedésekre koncentrálódik, hanem nyúlványokat képezve maguk az utcák is a társadalmi élet otthonává váltak. (Együd, 2007) Napjainkban pedig még nehezebb az értelmezése a közttereknek, hiszen a virtuális világ megjelenésével, egész más dimenziókba helyezhetjük a kérdést. Köztérnek nevezhetjük például a különböző virtuális fórumokat is, mely helyszínéül szolgál a társadalmi érintkezésnek. (Kovács Z. 2002) Ennél a pontnál tudjuk talán legjobban bemutatni a köztér két különböző értelmezési módját, melyre Együd Réka mutat rá 2007-es diplomamunkájában.

A definíciók két nagyobb, jól különválasztható csoportba sorolhatóak: egyik ahol a köztér, mint a **közlekedés** (legyen az gyalogos, biciklis, egyéb járművel stb.) helyszíne szerepel, a másik csoportban a **társas érintkezés** kerül előtérbe.

A rövid történeti áttekintés után, nézzük tehát a különböző definíciókat, értelmezéseket: Mire is jó a köztér?

Angolul „public spaces” kifejezést, nyugat-európai szakirodalmi vizsgálatai alapján Vedrédi Katalin így értelmezi: „ (...) *a kollektív jólét és a lehetőségek terei, amelyek kifejezik a városvezetők és területi vezetők törekvéseit, ugyanakkor helyet biztosítanak a nyilvános találkozásoknak, és a polgári kultúra megteremtődésének.*”

Ezen definíció szerint, tehát a köztér a társadalmi élet és a lehetőségek helyszíne lehet. Hátteret ad, mind a találkozások, mind a kulturális események számára. A közterek elvitathatatlan fontossági szerepe tehát a közösségépítés is.

Egy másik értelmezés szerint, ha a várostervezők szemszögéből nézzük, számukra a „*fizikai és közösségi szféra közti átmenet, amely fontos szerepet játszik a demokráciában.*” (Vedrédi, 2002) Gondoljunk csak bele, mennyire helytálló a feltevés: nem csak történelmi vetületében, hanem napjainkban is: a demonstráló csoportok, az identitásukat hirdető felvonuló tömegek, mind a - tágabb értelemben vett - köztereken állnak ki az igazukért.

5. fotó - Kálvin tér XIX. század
Budapestjén.
Forrás: Budapest - fotó

6. fotó - Bryant Park, New York.
Forrás: American Society of
Landscape Architects

Számunkra a köztér fogalmának egyik legegyszerűbb és legtömörebb megfogalmazása Aaron Betsky-től származik – Vedrédi Katalin fordításában - : „A köztér egy nyitott és mindenki által szabadon használható városi tér.”⁴ Ehhez közel álló Magyarországon született definiálása a köztereknek, a Studio Metropolitana Urbanisztika Kutató Kht. 2004-ben publikált könyvében így szól: „a köztér azokat a szabadtereen elhelyezkedő nyitott, de pontosan körülhatárolható területi egységeket jelenti, amelyeket fizetés nélkül bárki, bármikor igénybe vehet.”

Láthatjuk tehát, hogy sokféle értelmezés és megközelítés született már a közterekkel kapcsolatban. A definíciókon túl azonban, meg kell vizsgálnunk, **mire is jó egy köztér?**

Mindenképpen elengedhetetlen részét képi a települések életének. Biztosítja, hogy a városok ne csak épületek összességei legyenek azáltal, hogy összekapcsolja az épített környezetet. Biztosítja, hogy az ott élők ne csak individuális lakói, hanem közösségei legyenek a városnak. A kapocs és egyben megoldás, hogy az ott lakók ne csak lakjanak a településen, hanem „ÉL”- jenek is ott. A városlakók életminőségéhez szorosan hozzátartozik a közterek milyensége. A száma, elhelyezkedése, minősége és használhatósága. És, hogy mitől jó egy köztér? A PPS (Project for Public Spaces)⁵ kezdeményezés, megvizsgált világszerte több mint 1000 közteret, és arra a következtetésre jutott, hogy a virágzó közösségi terek kulcsa a megközelíthetőségben, komfortérzetében, közösségi szellemében, összképében, és ott végezhető tevékenységében rejlik. Esettanulmányunkban majd visszautalunk ezen szempontokra, melyek alapján megvizsgálunk egy volt szocialista városban elhelyezkedő főteret.

7. fotó - Sønders Boulevard, Copenhagen.
Forrás: Cities for People blog

8. fotó – PPS logo.
Forrás: Project for Public Spaces

⁴ A megfogalmazással, talán sokan vitatkoznának, de több definíciót találtunk (Együd2007), ahol a közösségi intézmények belső tereit is köztérnek tekintik.

⁵ <http://www.pps.org/> - Placemaking communities

Köztérhasználat a városlakók szemével

„Nehéz olyan közteret tervezni, ami nem vonzza az embereket. Figyelemre méltó, hogy mégis milyen gyakran sikerül.”

William H. Whyte

A városokban sétálva, sokszor látunk köztereket, melyek mindig tele vannak emberekkel, étellel, egyszóval nagy a nyüzsgés. Az emberek nem csak áthaladnak rajta, hanem használják. Megállnak, leülnek, olvasnak, beszélgetnek, várakoznak. Sorolhatnánk még mit is lehet csinálni a köztéren, de abban biztosak lehetünk, hogy az emberek csak akkor maradnak önszántukból ugyanazon helyen tovább, ha jó ott lenni. Azt már feszegettük előző fejezetünkben, hogy mi mitől is lehet, jó egy köztér, most ezt vizsgáljuk kicsit közelebbről.

Azt bátran állítjuk tehát, hogy egy köztér akkor jó, ha az emberek használják. Az ember pedig természetéből fakadóan adódóan a biztonságos helyeket keresi. Egy hely pedig a jól be –és átláthatóságától válik biztonságossá. A PPS magyar kiadványa szerint a biztonság mellett fontos az első benyomás, a megközelíthetőség és az észlelhetőség is. *„A jól megközelíthető közösségi tér környékén van parkolóhely, és ideális esetben tömegközlekedéssel is elérhető”* (Foltányi, 2008).

Egy köztér használhatóságát természetesen nagyban befolyásolja tervezett funkciója - mint az általánosságban elmondható tény - a flexibilisre, variálhatóra tervezett terek, sokkal jobban kihasználhatóak. De ez egyik legfontosabb tulajdonsága egy köztérnek, hogy mennyire nagy a közösségteremtő ereje. *„ (...) sokkal inkább kötődünk a városhoz vagy a közösséghez - és a köztérhez, amely lehetővé teszi az ilyen társadalmi érintkezést. A társas jelleg egy nehezen körülhatolható, de jól érzékelhető tulajdonság, amely minden sikeres köztér sajátja.”* (Foltányi, 2008)

9-10. fotó Üresen tátongó közterek, München.

Forrás: Sustainable Cities 2012 blog

11. fotó Sakkozásra tervezett köztér, Lugano.

Forrás: Lugano Tourism

Kreatív lehetőségek konkrét példán keresztül – Ajka az élhető város

Ajka története – a szocializmustól napjainkig

Ajka története egészen az őskorig nyúlik vissza, a Torna és Csigere folyó találkozásánál elhelyezkedő Devecseri-medence régóta lakott területe Veszprém megyének. Értekezésünk számára a település őskor és iparosodás közötti időszaka kevés érdemi információval szolgál, ezért egy éles ugrással a reformkor történéseire térünk át. Ajka iparáról először a Soproni Kereskedelmi- és Iparkamara számol be 1852-ben, jelentése szerint a falu lakossága meghatározóan az élelmezési és ruházati ipar területén tevékenykedik kisiparosként. Erre az időszakra elmondható, hogy a falu alapvető igényeinek kiszolgálásán túl nincs jelentős többlettevékenység. A kiegyezés utáni időszakban a népességnövekedéssel párhuzamosan az építő- és faipar fellendülése tapasztalható, amely a lakosság lakhatási igényeit elégíti ki. A nehézipar jövőbeli fejlődésének alapjai ebben az időszakban bontakoznak ki, Ajka környékén megindul a szénbányászat és az üvegyártás; ami azonban ekkor még nem hátráltatja a kisipar fejlődését.

A környékbeli szénbányászat 1865-ben indul meg, amely munkások érkezésével tovább növeli a település lélekszámát és lakásállományát; az ideérkező munkások gyerekeinek 1875-ben iskola épült. A Koszovó című újság 1884-ben hű leírást ad Ajka állapotáról. *„A bányászfalu festői rendezetlenségben szétszórt primitív építményű házacskákból áll, csak helyel-közzel emelkedik ki egy-egy nagyobb csinosabb, valamely felsőbb hivatalnok lakhelye.”* (Giay, 1989) A Neumann Bernát alapította üvegyár 1878-ban nyitja meg kapuit, a termelés előfeltétele a szénbánya által szolgáltatott olcsó fűtőanyag mellett 1872-re megépített Székesfehérvár és Celldömölk között elhaladó vasútvonal, amelynek része egy ajkai leágazás. A gyár kezdetekben egyszerű üvegáruval szolgálja ki a környéket, idővel azonban luxuscikkek gyártásába kezd egészen 1918-as bezárásáig. A XX. század elején téglagyár épül ajka észak-keleti részén Edelman Adolf vezetésével.

12. fotó – Ajka
Forrás: Google Maps

13. fotó - Üvegyár Ajka.
Forrás: Hartinger Ottó honlapja

Ajka népessége és intézményi ellátottsága az ipari tevékenység kiszélesedésének köszönhetően nő, fejlődik, így 1926. június 1-jén nagyközséggé alakul a település. A két világháború közötti időszakban a kisipar kezd visszaszorulni, s a bányászat előtérbe kerülése nyitja meg az utat a szocializmus városfejlesztése előtt.

A második világháború viszontagságai után Ajkát újra kell építeni, s az újrakezdés menetét természetesen a szocialista rendszer kommunista irányelvei határozzák meg. A népesség összetételét illetően ekkor egy nincstelen földművelő réteg, egy elszegényedő kisiparos réteg s bányászok és gyármunkások rétege adja. A kommunista gazdasági gyakorlat megoldást kínál minden réteg helyzetére. A földművelő réteg gróf Zichy Béla földterületeiből részesedik, ezáltal fellendülhet a gazdálkodás. A bányák 1945-től kezdve szocialista vezetéssel újraindulnak, pártszervezetek és üzemi bizottságok garantálják a munkások érdekérvényesítését. 1945. március 28-án indul be a Timföldgyár és Alumíniumkohó termelése, majd 1948-tól az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. kezdi meg működését az üvegyárral egyetemben. Ugyanebben az évben létrejön az Ajkai Vízmű és a Betonépítő Vállalat, amelynek budapesti központja 1957-ben Ajkára települ. 1955-ben a többi ipari komplexumhoz hasonlóan államosítják a Timföldgyár és Alumíniumkohó vállalatot, így az Ajkán létező összes gyár állami tulajdonba kerül.

A kommunista államosítás és a földosztás meggyorsítja a településkörzet gazdasági fejlődését is. Az Ajka környékén lévő munkahelyek nehéz fizikai munkát kívánnak, így főleg férfiakat képes foglalkoztatni a térség. Ez a tendencia egy iparosodó város képét vetíti előre, ami a szocializmusban jellemző folyamatos iparfejlesztéssel valósul majd meg. A kommunizmus kiépülését követő évek változásai Ajkán a tipikus szocialista városfejlesztés jelei, minthogy ennek ismérveit már a fentiekben ismertettük.

Ezekben az években még csak nagyközség Ajka, ekkor még a város státuszhoz szükséges középületek és más intézmények nem találhatóak meg; az 1950-es években azonban megkezdődik az ez irányú fejlesztés. 1950-ben a térség településeinek összevonásával kezdődik a városiasodás, Ajka és Bódé településeket Ajka néven, Tósok és Berénd településeket pedig Tósokberénd néven szervezik újjá. A folyamatosan zajló iparosítás a

1 fotó – Munkások az üvegyárban.
Forrás: Hartinger Ottó honlapja

munkások odatelepítésével a lakórészek kiszélesítésének igényét hozza. Ám ettől kezdve a vezetés nem odázhatja tovább: a középületekre is hangsúlyt fektet. 1950 és 1953 között tulajdonképpen minden olyan közintézmény kiépül, amely a város státuszhoz szükségeltetik. Általános iskola épül, létrehozzák a Vájáriskola és Kollégium intézményét, az erőmű Művelődési Háza alapít és megalakul egy gimnázium is, ami minőségi változást hoz a település életében, hiszen ezelőtt a középfokú képzésnek nem volt hagyománya. Ebben az időszakban még csupán a városiasodás intézményi feltételei vannak jelen, a falu képén még nem látszik a fejlődés. Fejletlen az infrastruktúra: hiányosak a szolgáltatások, kevés a járda, rendkívül rossz állapotban vannak az utak, nincs hatékony közvilágítás és vízvezeték hálózat.

A fejlődés motorját egyértelműen bányászat, a timföldgyártás és az alumíniumkohászat adja a térségben, a lakók nagy részét az ott dolgozó munkások családjai adják, ekkorra a kisiparosi réteg már elszegényedett. Ajka fejlesztésének alapját a munkásosztály igényei adják, így ebben a tekintetben is megvalósítható a szocialista városmodell. Az 1956-os forradalom és szabadságharc kisebb termelés kiesést okoz, de nem lassítja Ajka fejlődését, az '56 utáni mezőgazdasági kollektivizálás új munkahelyeket teremt a térségben. Mindezek hatására 1949 és 1960 között Ajka lakossága megduplázódik, az átlagéletkor pedig 10 évvel alacsonyabbra tolódik.

Ajka, mint szervezeti és infrastrukturális egység ekkor még fejletlen, csak a nagyközségi státusza indokolt, ennek ellenére foglalkoztatásban és iparosodottságban már városi méreteket öltött; e két jelleg különbsége feszültséget okoz a település mindennapjaiban. A megoldás a városi rang: 1959. október 6-án avatják várossá Ajka és Tósokberénd nagyközség összevonásával létrejött települést Ajka néven. A várossá nyilvánítás előtti feszültségek is jól példázzák, hogy Ajka település várossá fejlődése nem szerves folyamat végeredménye, hanem a szocialista városiasítás terméke. Az iparosítással a település mindennapi élete nem tudott lépést tartani, a város közigazgatásához szükséges társadalmi rétegek nem fejlődtek ki abban az ütemben, ahogyan a gyárak szaporodtak.

Ajka a nagyközséggé válás időszakához hasonlóan városkép tekintetében ekkor is lemaradásban állt. A látkép még egyáltalán nem városias: a

gyárakon kívül ekkor még nincs más városrész; széles, sima utak helyett poros, macskaköves utcákat látunk. A lakóházak színvonala sem megfelelő ebben az időszakban: alacsony, földszintes házak, szegényes üzletek és kopott közintézmények fogadják a helyi lakosokat. „*Markos György (1965) szerint csupán közigazgatási egység, amely négy, többé-kevésbé zárt településből és szórvány településből tevődik össze.*” (Giay, 1989)

Ajka városképét az egymástól különálló lakó- és intézményegységek határozták meg új státuszában, a város mint entitás még nehezen állt össze. A munkások lakóházai részben falusias, részben barakkjellegű épületegyüttest alkottak; ezek mellett ötletszerűen szétszórt családi házak emelkedtek. Az Erőmű-lakótelep házai a várostól elszakadva találhatók. A régi Ajka falusias jellegét a város közepén található veteményeskertek és állattartással is foglalkozó porták adták. Ezek az épületek a várost kiszolgáló intézmények: tanácsháza, könyvtár, étterem, benzinkút és templomok sorakoztak az újdonsült központban. Ebben az időben a város egyetlen korszerű, minden közművel megfelelően ellátott része a timföldgyár jó ízléssel tervezett lakótelepe volt. A város legszebb része a Művelődési Ház tőszomszédságában fekvő parkosított telep. A városkép meghatározó eleme az építkezésekkel tarkított lakótelepek sora, a vörösiszaptelep és az erőmű salakhányója nyomasztó árnyékként vetül a településre.

A város meghatározó jellege továbbra is a lakótelepek sora, de nő a parkosított felületek száma is. Ennek eredményeképpen 1989-re 32m² zöldterület jut egy ajkai lakosra, ami a korszak kiemelkedő eredménye. A régi, tervszerűtlenül kialakított városközpont helyén megindul a többemeletes épületek kivitelezése, amelyek leginkább a korszak építészeti stílusának megfelelően házgyári építkezési módban készülnek. 1969-ben épülnek fel az első panelek, amelyek komfortszintje messze meghaladja a már meglévő lakóépületekét. „*A tömbök monoton szürkésége ugyan visszatetszést keltett a lakókban, ezt azonban a beépítés tágassága, a parképítés és a környezet megfelelően ellensúlyozza.*” (Giay, 1989)

Az akkor még nagyközségek egységes rendezésének igénye 1954-ben merül fel, amikor elkészült az első városrendezési terv, ám ez nem felelt meg az elvárásoknak, mert nem tartalmazta a korszerűsített város

koncepcióját. 1957-ben egy Ajkára és Tósokra vonatkozó kettős tervet nyújtottak be, amely a két község lakóterületeinek fejlesztését három különálló területen képzelte el. Ez a terv sem tartalmazott rekonstrukciós szempontokat, a közintézmények bővítését sem vett figyelembe, így szintén elutasításra került. A sikertelen kísérletek után határidőt szabtak a várostervezésnek, 1965-re kénytelenek voltak elfogadni az épp aktuális pályázatot (Gaiy, 1989). Egy olyan terv született, amely tisztázta Ajka regionális szerepkörét, részletesebben írta le a kívánatos változtatásokat. Tervszerűség és dinamika jegyében fogant tervről volt szó, amelyből azonban hiányzott a távlati perspektíva, így módosítást kellett rajta eszközölni.

A városközpont beépítési terveivel végül a Megyei Tervező Vállalatot bízták meg, a kivitelezés irányítója Ruttkay György tervező lett. Egyedi tervek alapján a következő épületek születtek meg: a művelődési ház 1969-ben épült fel, egy irodaház és szolgáltatásokat tömörítő központ 1971-ben. Elkészült a nagy áruház, egy ABC-bolt és megépült a város bevásárló utcája. A város intézményi közül ebben az időszakban készült el a szálloda (Hotel Ajka), egy étterem, a posta, a buszpályaudvar és egy szalagház. Ezen kívül megépült a járásbíróház, a helyi múzeum, a mozi, ráadásul a könyvtár tervei is elkészültek, de addigra sajnos elfogyott az építkezésekre szánt pénzalap.

Összességében 1967-től már inkább a városépítés programjának megvalósulása látszik, ahogy ezt az előbb felsorolt intézmények megépítése is bizonyítja. A településközpont a falusias jelleget nemcsak levetkőzte, hanem maguk a lakók is igényelték a kisvárosi jellegű lakhatást. Az eddigi városfejlesztési megoldásokkal szemben az új középületek harmonikusabban illeszkedtek be a már meglévő városképbe. „A városközpontot jól tagolt terek, gyalogos sétáló felületek, járműforgalmi felületek egysége jellemzi, nem veszítve szem elől, hogy a városkép nemcsak funkcionális egységek mennyiségi ötvözete, hanem megfelelő szellemi és kulturális értékek befogadója is.” (Gaiy, 1989) Az író megállapítása előrevetíti, hogy ebben az időszakban a várostervezés a keményvonalas szocreál építészeti elvekkel szakítva valamennyire figyelembe vette a lakosság igényeit is, s a száraz funkcionál kivül a közösségformáló hatást is megemlítette. Ennek ellenére az alapvető

2. fotó – Posta régen
Forrás: Egykor

16. fotó – Hotel Ajka
Forrás: Egykor

17. fotó – Önkormányzat
Forrás: Egykor

18. fotó – Horizont áruház
Forrás: Egykor

koncepció mégis az igénykiszolgálás, a mai értelemben vett, kreatív köztérhasználat lehetősége, a közösség bevonásával megvalósuló kreatív városfejlesztés elemei teljességgel hiányoztak.

A társadalmi együttműködés csírái az „Egy napot Ajkáért” mozgalomban jelentek meg, amely keretén belül az ajkai lakosok egynapi keresetüket áldozták be közösen kitűzött célokra. Ennek ellenére a szocialista közegben ez nem állítható párhuzamba a mai érdekegyeztetéssel. A lakosság kikapcsolódására 1976-ban egy lakásépítésre alkalmatlan tőzeges, lápos rétet Városligetté alakítottak⁶. A negyvenhektáros területen fürdő, csónakázótó, játszótér, fedett uszoda, majd haditechnikai- és közlekedési park is alakult.

Mint ahogy arra már kitértünk, Ajka fejlődését és népességi viszonyait a szocializmusban főként a nehézipar határozta meg. Ez az iparág túlnyomórészt férfi munkaerőt kívánt, ez természetesen egész családok betelepülését vonta maga után. A problémát a nők munkába állítása jelentette, ez a probléma végül a Videoton erőműtelep kiépítésével oldódott meg, amely erőmű az energetikai ipar területén fejtette ki tevékenységét, így lehetőségük nyílt női munkaerő alkalmazására. A városi lét megváltoztatta a foglalkoztatási szerkezetet, és a szolgáltatási szektor térnyeréséhez vezetett. A város gyenge pontját ez jelentette, a kereskedelem és vendéglátás terén elmaradtak az eredmények. A helyi oktatás fejlődésével egyre több tanult, gimnáziumban végzett értelmiségi került ki a városból, s csökkent az ipari munkások száma; ez a társadalom urbanizációját erősíti.

Ajka várossá alakulásakor 17 ezer főt számlált, a lakosság 1986-ra 37 ezer főre emelkedett (Giay 1989), a térség nehézipari fejlettsége és a város kínálta lehetőségek képesek voltak több mint duplájára duzzasztani a lakosságot. A természeti adottságokra épülő ipar és a városépítés sikere együttesen hozta el Ajkának 1987-ben a Hild-érmet. Az érmet Ajka városvezetése azért a harmincéves munkájáért kapta, amelynek során emberarcú, élhető várost teremtett az egykor bányászlakásokból álló településből. A kitüntetés kiemelte Ajka egységes városképét, minden

⁶ Mai nevén Jubileum park, mely a Csónakázó tóval, Fekete István szobraival, hatalmas füves területével közkedvelt helyszíne a kikapcsolódásnak

szükségletet kielégítő városközpontját és a múlt értékeinek megőrzésére tett erőfeszítéseket.

A rendszerváltással Magyarország más nehézipari központjaihoz hasonlóan megroppant Ajka nehézipara, a városfejlődést eddig leginkább húzó ágazat leépítésre került. A nagy ipari komplexumok közül csak a szénbánya zárt be véglegesen 2004-ben, de a többi üzem termelése is csökkent. Az 1990-es években létrehozták az Új Atlantisz Térségi Szövetséget⁷, melynek célja Ajka és a környék újjáélesztése és a fejlődés beindítása; a kezdeményezés sikerét mutatja, hogy Ajka ipari parkjában a mai napig folyamatos az új befektetők beáramlása.

A város történetének szomorú állomása a 2010. október 4-ikén bekövetkezett vörösiszap-katasztrófa, amely hazai- és világméretben is különlegesen súlyos ipari katasztrófának számított. A vörösiszap erősen lúgos, maró hatású ipari hulladék; amelyet az ajkai timföldgyár melléktermékként termel 1955-től kezdve. Az Egészségügyi Minisztérium már 1981-ben vizsgálatot indított el a környéken az Ajkán működő veszélyes iparágak jelenléte miatt, amely vizsgálat megállapította, hogy levegő, a talaj és a talajvíz szennyezettsége magas értékeket mutat. A timföldgyár által melléktermékként termelt ipari hulladék, iszap és szennyvíz a hőerőmű salakjával együtt a zagytérbe ömölve hozza létre a vörösiszap nevű anyagot, amelyet az erre a célra létesített tárolókban helyeznek el. A tárolás természetesen nem megoldás, hiszen a szennyező anyag kikerülése beláthatatlan természeti katasztrófákat okozhat. A vizsgálat kimondta, hogy a jelenlegi technológiák fejlesztése nem hoz valódi változás a térség életében, ahhoz annak teljes megváltoztatására lenne szükség.

A katasztrófa három éve következett be, amikor kiszakadt az Ajkai Timföldgyár Kolontár és Ajka között létesített vörösiszap-tárolójának a gátja, s a kiömlő zagy elöntötte a környező három település: Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely mélyebben fekvő részeit. A magyar kormány 38 millió forintjába került a károk helyreállítása.⁸ A katasztrófa rányomta bélyegét a közhangulatra, és Ajka megítélésére is.

⁷ <http://ajkaterseg.hu/rolunk/adatok/hirek-esemenyek/>

⁸ <http://www.zoldmuzeum.hu/egy-peldatlan-katasztrofa-az-ajkai-vorosizsap>

Ajka központja – Az Agóra és központ fejlődése

„Az ésszerűen telepített üzemek sorával ellentétben a város bonyolult és széteső halmaz (...) A város iparának dinamikus fejlődése a mozgatórugója a város minden más irányú fejlődésének” (Giay, 1989).

Az 1960-es években az újonnan parkosított jövődöbéli városközpont még idegen térként jelentkezett, földszintes épületek övezték a település centrumában. A VÁTI 1965-ös rendezési tervben határozza meg a központ helyét, és helyezi a város két fő szerkezeti útja - a Petőfi Sándor és Csingeri út találkozásához. Másik környezetből adódó természetes határa a települést átszelő patak. Az ezek által kijelölt háromszög alakú térben, a Szabadság téren indult meg a városközponti fejlesztés, a kereskedelmi és szolgáltatási funkciókat kiszolgáló központ. Ezáltal kerülhet a mesterségesen létrehozott várostesten belül súlyponti pozícióba (Palatium Stúdió, Stúdió 73, 2004). A településrészek összevonásából, és a közlekedési csomópont (autóbusz pályaudvar) közelségéből adódóan egyszerre, város – és városrészi központ.

A városközpont szocialista elveken alapuló kialakítása miatt – amit fentebb már részleteztünk és képekkel illusztráltunk – funkciójukat tekintve megtalálhatóak, az ennek megfelelő épületek. 2005-ben az önkormányzat elindította az Agóra-terv megvalósítását, amelynek célja a városközpont felújítása és átépítése volt. Így került felújításra az Önkormányzat homlokzata, és a Művelődési központ is megújult - igaz több ütemben - kívül-belül. A fejlesztésekhez anyagi háttérét nagyban az Európai Unió által kiírt, majd később elnyert pályázatok adták.

Az Agóra és a központ, 2008-ban ugyan megújult, de az EUROPAN 10 pályázatának egyik célpontja volt, de erre még később visszatérünk.

Ajka és a pályázatok

Az Európai Uniós pályázatokról általában

Magyarország 2004-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, ez az esemény olyan forrásokat nyitott meg az ország számára, amelyeket nagyságrendileg

19. fotó Ajka központjának funkcionális elemzése 2004

forrás: Palatium Stúdió

sem tudna az itthoni gazdaság kitermelni. Az Európai Unióval lehetőségünk nyílt lehívni a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap forrásait, és a Közösségi Programok pályázataira is szabad az út.⁹

Az Európai Unió belüli területek, fejlettségi különbségeinek mérséklését mindenekelőtt a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap szolgálják. A Strukturális Alapok különböző támogatási formákból állnak össze, ennek egyik formája az Európai Regionális Fejlesztési Alap, amely 1975-ben kezdte meg működését. Az alap céljai között szerepel a térségek fejlettségi szintjének kiegyenlítése, és annak elősegítése, hogy ezek a térségek gazdasági és társadalmi szerkezetváltással aktív szerepet tudjanak vállalni ebben a változásban. Az Európai Szociális Alap is lehívható, amely 1958 óta hivatott a régiók szociális helyzetének megsegítésére, főleg a foglalkoztatás és az oktatás támogatásával. Az építészeti és városfejlesztési célok szempontjából az Európai Regionális Fejlesztési Alap nyújt segítséget.

A pályázatok elbírálását magyarországi szinten a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség végzi, amely az Európai Uniótól származó anyagi forrásokat a magyar költségvetés forrásaival egyesítve kezeli.¹⁰ A felzárkózási célok eléréséhez hét regionális¹¹ operatív program társul. Ajka városa a közép-dunántúli fejlesztési programokra jogosult pályázni. Ebben partnerszervezete a Közép-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Non-profit Kft.¹²

Az operatív fejlesztési programokat hét éves időintervallumokban határozzák meg, most épp a 2007 és 2013 közötti időszak döntései vonatkoznak az aktuális pályázatokra. A városfejlesztés jelentős részben szerepel a megvalósítandó célok között, a fenntartható településfejlesztés célja a városközpontok új élettellel való megtöltése és a leszakadó városi területek rehabilitációja, így a pályázatok egy része köztér megújításokra fókuszál. A városfejlesztéshez kapcsolható még az infrastruktúra és az intézményi ellátottság növelésének igénye.

A városfejlesztés, mint önálló entitás külön területe az Európai Unió regionális politikájának. 2007 és 2013 között mintegy 21,1 milliárd eurót

⁹<http://www.kodolanyi.hu/lib/Leirasok/EUkisokos.pdf>

¹⁰<http://www.nfu.hu/ugynokseg>

¹¹ezek: Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Közép-Dunántúl, Közép-Magyarország, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld

¹²http://www.kdrfu.hu/sites/default/files/field/attachment/szmsz_0.pdf

különítettek el városfejlesztési célokra, ami az EU teljes kohéziós politikai költségvetésének 6,1%-át teszi ki. Ebből 3,4 milliárd eurót fordítanak ipari területek és szennyezett földterületek rehabilitációjára. Az infrastruktúra, a kutatás és fejlesztés, a közlekedés, a környezet, az oktatás, az egészség és a kultúra területén tett beruházások szintén jelentős hatást gyakorolnak a városok életére.¹³

A városok a 2007 és 2013 közötti időszakban számos módon részesülhetnek a kohéziós alapok által támogatott programokból. A fentebb már részletezett programoknak csupán integrált vagy közvetett célja a városfejlesztés, a program maga komplexebb felépítésű.

A pályázatmenet a kiírástól a projekt befejezéséig bonyolult folyamat, és a dolgozatunk szempontjából nem releváns, ezért nem ismertetjük, de fontos belátnunk, hogy pénzt nyerni, csak konkrét tervekkel és célokkal lehet, ezért nagyon fontos, hogy a települések előre lássák, hogy merre tartanak. A pályázási lehetőségeknél, nagyon fontos a jól kidolgozott és megalapozott Integrált Városfejlesztési Stratégia – van példa rá, hogy az ebben meghatározott irányoknak nem felel meg a pályázat, így a pályázó elutasításra kerül, ez már Ajkán is előfordult.¹⁴

Gyakran megtörténik, hogy nem a szükségesség sorrendjében haladnak a fejlesztések, hanem az éppen elnyert pályázatoknak megfelelően, de érthető, hogy a települések/cégek minden lehetőséget megpróbálnak megragadni.

Mint már fentebb említettük Ajka pályázatait a Közép-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Non-profit Kft –nek nyújtja be, mely cég közreműködési feladatokat lát el.¹⁵ A városfejlesztéssel kapcsolatos elnyerhető pályázatokat alapvetően két csoportba sorolhatjuk. Vannak a beruházás jellegűek („hard”) meg a nem beruházás jellegűek („soft”), mely a mi tanulmányunk szempontjából nem elválaszthatóak. A köztérfejlesztések lényege, hogy biztosítsa a megfelelő minőségű életszínvonalat, amihez szorosan hozzátartoznak a település kínálta rendezvények, programok is.

¹³http://ec.europa.eu/regional_policy/activity/urban/index_hu.cfm

¹⁴ Beszélgetés Tóth Gergellyel, Ajka Város Önkormányzata – Stratégia és Fejlesztési referens 2013. augusztus

¹⁵ http://www.kdrfu.hu/sites/default/files/field/attachment/szmsz_0.pdf

Ajka Város Önkormányzata ebben a 2007-től 2013-ig terjedő időszakban a lehetőségeket kihasználva 2008-ban pályázatot nyújtott be a *KDOP 3.2.1. - Leromlott vagy leromlással veszélyeztetett városrészek rehabilitációja* – Belváros 1. terület rehabilitációjának tervezetével, 2010-ben nyerték el rá az 804 740 512 forintnyi összeget. Szintén 2008-ban nyert az Önkormányzat a *KDOP 4.2.2-08 - Kerékpárút hálózat fejlesztése*- kódszámú pályázaton, így épülhetett bicikli út Ajka és Ajkarendek között, 2013-ban pedig a „Bringázz Biztonsággal” pályázattal tudták fejleszteni a kerékpár utat Ajka központja és Tósokberénd között. A Fekete- Vörösmarty Iskola *KDOP 5.1.1/2F-2f Közoktatási infrastrukturális fejlesztés* pályázat keretben tudta fejleszteni informatikai hálózatát. Ezek csak kiragadott példák a Közép-Dunántúli Regionális Operatív programok közül, de Ajka fejlesztésére 31 pályázatot fogadtak el ebben az időintervallumban¹⁶ - igaz ebbe a kis-és nagyvállalkozók nyertes pályázatait is beleszámoltuk.¹⁷

A másik sikeresnek mondható terület a TÁMOP-os pályázatok területe, ahol 35 sikeresnek ítélt pályázatot valósítottak meg – vagy még jelenleg is folyik a megvalósítása – Ajkán. Ezen nyertes, Önkormányzat vagy Önkormányzati fennhatóság alá tartozó intézmény által elnyert programokról részletesen beszámolunk egy későbbi fejezetben.

Ha Ajkával kapcsolatban pályázati rendszerekről beszélünk, meg kell említenünk egy teljesen másfajta megközelítésű pályázati rendszert is, mely nem az anyagi források elnyeréséről szól, hanem városépítészeti megoldásokat, ötleteket, terveket keres valamely felmerülő problémára. Így jutunk el a nemzetközi EUROPAN városépítészeti tervpályázathoz, melynek egyik évben magyarországi helyszíne Ajka volt.

EUROPAN 10 – Ajka

Az Ajkát érintő projektek közül kiemelkedik az EUROPAN 10 pályázat, amelynek keretén belül 2010-ben az Agóra térrendszerének teljes újragondolására nyílt lehetőség fiatal európai városépítészeknek.

¹⁶ 2007-2013

¹⁷ A nyertes pályázatokról szóló adatok forrása:
<http://www.nfu.hu/content/10814>

Az European egy nemzetközi építészeti, városépítészeti és urbanisztikai tervpályázat fiatalok számára. Az pályázati rendszert Franciaországban dolgozták ki 1971-ben, célja az építészeti-városrendezési feladatok magas színvonalú megvalósításának elősegítése. Az európai integrációs folyamatoknak köszönhetően a francia kezdeményezés 1988-ban európai szintre emelkedett. Az évek során a pályázat egyre több országra kiterjedt, s a 2000-es évekre Európa egyik legelismertebb és legnépszerűbb építészeti- és városépítészeti tervpályázatává vált.

A pályázat témáját minden évben egy szakemberekből álló bizottság határozza meg. A résztvevő 17 országból kiválasztanak egy vagy több településrészletet egy meghatározott építészeti feladattal, bármely 40 év alatti fiatal építész indulhat bármely meghirdetett pályázaton. Minden helyszínen egy első és egy második díjat osztanak ki, amely pénzzalalommal jár. Az eredményeket nagyszabású konferencia keretén belül vitatják meg.

A 2008 és 2010 közötti pályázati ciklusban Magyarországról Ajka városközpontjának komplex rendezése volt a cél. A fő fókuszpont a városi élet építészeti kereteinek meghatározása és a közösségi és magánterek közti kapcsolat értelmezése.¹⁸ A tervezést meghatározza a város lakó közösség térbeli és időbeli kapcsolódása, s fontos szempont a fenntarthatóság is. A szempontok erősen szociológiai jellegűek, ezért már a pályázat kiírásánál felhívták a figyelmet a szakmák közötti együttműködés fontosságára. Többek között ez a megközelítés adta nekünk az inspirációt ahhoz, hogy dolgozatunkban az építészet mellett a szociológia felől közelítsünk a témához.

„Az EUROPAN 10 magyarországi helyszíne Ajka városának szolgáltató és kereskedelmi központja, ahol az együttes térrendszerének teljes újragondolása mellett egy olyan épített környezeti karaktert kell megfogalmazni, amely a 21. század igényeire is reagál, ugyanakkor újraértékeli a 70-es évek építészetének értékes elemeit is.” (...) Az EUROPAN 10 tervpályázat Ajkai helyszínének, az az egyik alapvető felvetése és kérdése, hogy egy szocialista városépítés történetiségével és hagyományaival terhelt környezetben lehetséges-e egy olyan gazdagságot létrehozni, mely a funkcionális összetettsége révén válik a városi élet

¹⁸http://www.european-hungary.hu/?module=news&action=list&fname=e10_tematika

színterévé? Miért ne lehetne egy ilyen kisváros központja életteli, funkcionálisan gazdag és jó értelemben véve változatos?”¹⁹

A pályázat nagyban arra épül, hogy a pályázók gondolják végig a városi tér és a városi lét összefüggéseit, egymásra hatását. Vajon a városias tér az, ami várost hoz létre, vagy fordítva? Az alapvető felvetés az, hogy a városi tér és városi funkciók együttese indukál-e városi létet az azt használó közösségben. Ajka városközpontjának problémája a tipikus szocialista berendezés, amely nem komplex társadalmi-építészeti igények szerint alakította ki a központi teret, hanem csupán az akkor és ott fontos intézményi igények kielégítésére szolgált. Így Ajka főtere egy viszonylag zárt konstrukció, amely az intézményi igények, és a funkciók sokszínűségének bővülését zártsága miatt nem tudja kiszolgálni. Erre kerestek megoldást a csapatok.

A nyertes pályázat egy szlovák tervezőcsapat munkája, amely a Dense / Lite²⁰ fantázianevet viseli, utalva arra, hogy a pályázók fókuszpontja a központi városrész fejlesztési sűrűsége. Céljuk, hogy terveikkel egyensúlyba hozzák a város tereinek sűrűségét, kialakítva ezzel egy közepétől a széle felé ritkuló formát. Ezt úgy képzelték el, hogy a központot átszelő kis utcák és változatos intézmények mellett a város széle felé haladva egyre nő a lakóterek, csökken a változatos intézményi funkciók száma. Az új városi szövet képes kapcsolódni a régi városi szövethez, s ezzel egy új közösségi teret hoz létre. A központban a lakótereket az első- és második lakószintre helyeznék, hogy a földszinten kereskedelmi és szolgáltató helyiségek alakulhassanak. Az építészcsapat alkotói Martin JANČOK, építész; Irakli ERISTAVI, építész; Pavol ŠILLA, építész; Silvia MIKLUŠOVÁ, építész; Milan VLČEK, építész.

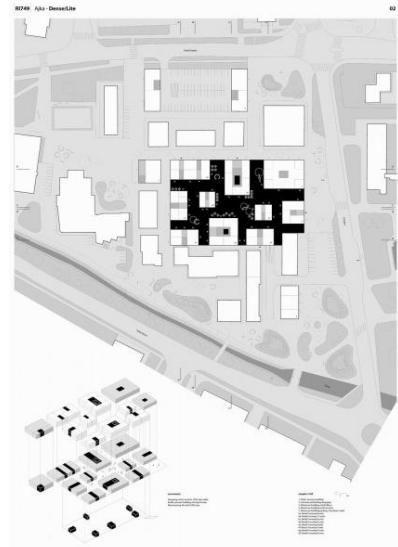
A második helyezett tervpályázat az Ajka Transforum fantázianevet viseli, fókuszpontjában olyan kisléptékű változtatások állnak, amelyek azonban nagyban kihatnak a város közösségi tereinek életére.²¹ Ők nem építenék át a közteret, hiszen véleményük szerint a megfelelően zárt és infrastruktúrával jól ellátott köztér önmagában vonzza a programokat. A sokszínű homlokzati környezetet egy egységes keretszerkezettel vennék körbe, amely változatos

¹⁹ Az EUROPAN 10 - Ajka feladatkiírása

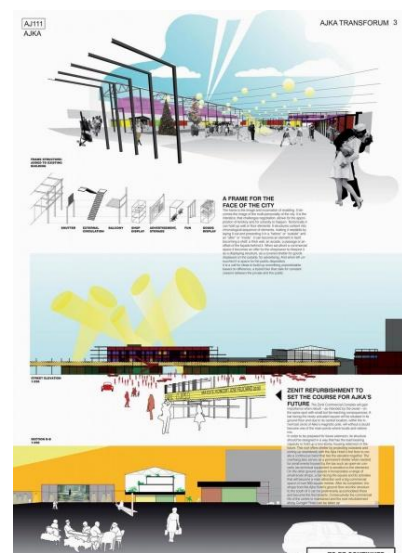
²⁰ <http://4djournal.hu/?p=1333#more-1333>

²¹ [http://www.europan-](http://www.europan-hungary.hu/?module=news&action=list&fname=e10_eredmenyek)

[hungary.hu/?module=news&action=list&fname=e10_eredmenyek](http://www.europan-hungary.hu/?module=news&action=list&fname=e10_eredmenyek)

20. fotó EUROPAN 10 – Ajka 1. helyezett
forrás: építészfórum

21. fotó EUROPAN 10 – Ajka 2. helyezett
forrás: építészfórum

igényeket tudna kielégíteni. A tervet jegyző osztrák csapat tagjai Christina Lenart, építész; Ernst Gruber, építész; Michael Klein, építész-várostervező. Mindkét csapat fontosnak tartotta a Torna patak kihasználást, városi életbe való visszakapcsolását.

A tervpályázat azonban a szokásos módon nem állt meg ennél a fordulónál, ugyanis a pályázat lezárására 2010. május 6-án konferencia került megrendezésre a nyertes tervek megvitatásával. A konferenciát megelőzően a pályázat döntőbizottsága tanácsokkal látta el Ajka városát, s biztosította a vezetést arról, hogy a beérkező tervek alapján sikeresnek mondható a pályázat, így Ajka akár elkezdheti az eredményeket a gyakorlatban is alkalmazni. A zsűri szerint a két nyertes pályázat kiegészíti egymást, mert míg a győztes szlovák tervben egy hosszú távú stratégiai program fogalmazódik meg, ami segít létrehozni a városi szövetet; addig a második helyezett osztrák pályázat a városközpont rövidtávon is megvalósítható, költséghatékony változtatásaira tesz javaslatot.²² A döntőbizottság szerint Ajkának érdemes mindkét építészcsapatot bevonni a város újratervezésébe.

A konferencia célja a tervek bemutatása és a felhasználási lehetőségeik megvitatása volt.²³

Végül az EUROPAN sikereire is árnyékot vetett a 2010. október 6-án bekövetkezett vörösiszap-katasztrófa, amely a város fejlesztése helyett a város újraélesztésére helyezte a hangsúlyt. Az EUROPAN terveinek kivitelezése még várat magára.

Kreatív stratégiák

Ajka kreatív stratégiában egyaránt nagy szerep jut mind az Önkormányzat, mind a Nagy László Városi Művelődési Központ (továbbiakban VMK) tevékenységeinek. Mi a tanulmányunk szempontjából 5 olyan kulturális projektet emeltünk ki, aminek nagy a csoportkohéziós ereje, és amin keresztül érvényesíteni lehet a kulturális városfejlesztés elveit.

²²http://czsz.hu/europan10/recommendations_for_ajka.pdf

²³<http://epiteszforum.hu/europan-10-es-ajka-avagy-egy-tervpalyazat-es-lehetseges-utoelete>

Igyekeztünk úgy válogatni a programokat, hogy azok bemutassák a köztér különböző, kreatív felhasználási formáit, illetve azt, hogy milyen lehetőségekkel lehet növelni a városi identitást. A tevékenykedő csoportok mind a kreatív iparágak tagjai közül kerültek ki (pl. előadóművészet, építészet, zene, kézművesség).

Aki a városba látogat a különböző közterületeken több mint 100 fiatal fával találkozhat. A **„Faültetés ünnepe”** projekt 2006-ban kezdődött és 2011-ig tartott. Az eseményt az ajkai újszülöttek tiszteletére indította az önkormányzat. Ezen időtartam alatt 1104 újszülött részére ültetettek fát, illetve ugyanennyi főt fogadtak Ajka város polgárává. Ezen kívül 50.000 Ft támogatásban is részesítették a családokat. A cél, hogy emléket és jelképet állítsanak a folyamatosan alakuló közösségnek, így minden csecsemő kapott egy fát és egy emléktáblát. A városvezetés víziója szerint a fák együtt fognak növekedni a gyermekekkel, akik a saját fájukat szeretettel és gondoskodással fogják körül venni. Véleményünk szerint a közterek egy nagyon kreatív felhasználási módjáról beszélhetünk, mivel nem csak a zöldterületek aránya növekszik ezzel, hanem az identitás erősítő szerepe is nagy: a gyerekek már egészen újszülött koruktól kezdve több százzal kötődnek Ajkához. A projekt sajnos pénzügyi okok miatt 5 év után véget ért – emiatt sok negatív kritika érte a városvezetést, amit mi is tapasztalhattunk, amíg ott voltunk. Több ilyen hozzászólás is elhangzott, mint a következő:

„Nekem az tetszett, hogy a babák után ültettek fát, ez volt az egyetlen dolog, amit szerettem, de már ez sincs.”

Miután véget ért a Faültetés ünnepség, az önkormányzat mindenképpen szeretett volna egy hasonló, ám sokkal költségkímélő megoldást találni, amivel pótolhatják és hasonlóképpen kedveskedhetnek az ajkai kisbabáknak és újszülötteknek. Ez lett a **„Pöttöm polgárok ünnepe”**, amelyet 2012 gyermeknapján szerveztek meg először a város főterén, az Agorán. Az idei évben eddig 301 gyermeket fogadtak Ajka hivatalos polgárává. A tanúsítványokat a polgármester a nevével, a gyerekek pedig a kézlenyomatukkal szignózzák. Mindemellett az önkormányzat jelképes 10.000 Ft-tal támogatja a meghívott családokat.

21.fotó Faültetés emléktábla
forrás: saját

22. fotó - Pöttöm polgárok ünnepe
Forrás: Ajka Ma

23. fotó - Egy pöttöm polgár tanúsítványa
Forrás: Ajka Ma

A Pöttöm polgárok ünnepét is az Agóra-ra tervezték (mivel egy jól kialakított köztér bármilyen esemény otthona lehet), így ez is jó példa egy tér kreatív hasznosítására.

A 2010-ben befejezett városközpont felújítása után a város egyik legnagyobb „szenzációjának” szánták az **„Őn itt áll! A nagy köztéri TÁRSAS - játék”** elnevezésű orthofotó projektet. Ahogy a neve is sugallja a civil kezdeményezésre létrejött eseményt mindenképpen a közösség számára tervezték, közösség összehozó szerepet szántak neki.²⁴ A projekt ötletgazdája az Újirány Csoport két tervezője, Tihanyi Dominika és Lendvai Gábor, akik 2009-ben elnyerték az American Society of Landscape Architects kommunikáció kategóriájának a díját. Az orthofotó játék „*a dialógusra épülő köztéri művészeti munkák közé sorolható: kétirányú folyamatot indukál, ahol a néző aktív részvétele szükséges a munka kibontásában, kiteljesülésében, tehát jelentős társadalmi aktivitást igényel. Sok más dialogikus munkához hasonlóan olyan teret nyit, ahol az emberek megszabadulhatnak a rájuk nehezedő szerepektől és kötelezettségektől, új és előre nem látott módokon lépve egymással kapcsolatba. Célja „szabad” tereket alkotni a fogyasztói terekben, olyan konstruált szituáció létrehozásával, mely mentén előidézhetők ad-hoc közösségeket szolgáló térélmények. Az orthofotó felülete lehetőséget biztosít a járókelők számára városukat egy más szemszögből megfigyelni, valamint a kihelyezett matricák segítségével véleményüket kifejezni városukkal kapcsolatban*” (Új irány, 2006). Az orthofotó játék egyben remek, újszerű alternatíva a közvélemény kutatásra, nagyszerűen fel lehet vele mérni a különböző igényeket. 2010. október 1. és november 30. között volt elérhető a városközpontban. A későbbiekben, egy 2011-es kérdőívben megkérdezték a kitöltők véleményét a projektre vonatkozólag. Az eredmények a következő diagramokon láthatóak (230 fős, nem reprezentatív minta alapján).

²⁴ Sajnálatos, hogy a kihelyezés után 3 nappal történő vörösiszap katasztrófa árnyékot vetett az Ajkán élők lelkesedésére.

24. fotó - Orthofotó játék légifelvétele.
Forrás: Építészfórum

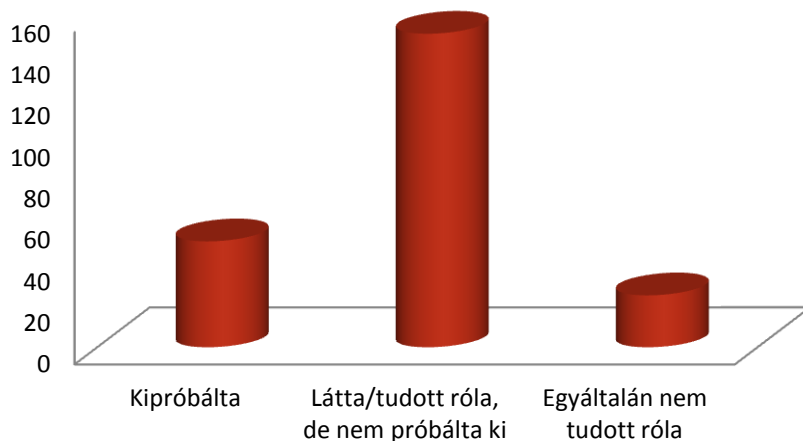
25. fotó - Használat közben.
Forrás: Építészfórum

26. fotó - Használat közben.
Forrás: Építészfórum

27. fotó - Használat közben.
Forrás: Építészfórum

3. ábra - Az orthofotó játékban való részvétel (a kérdőív kitöltői között)

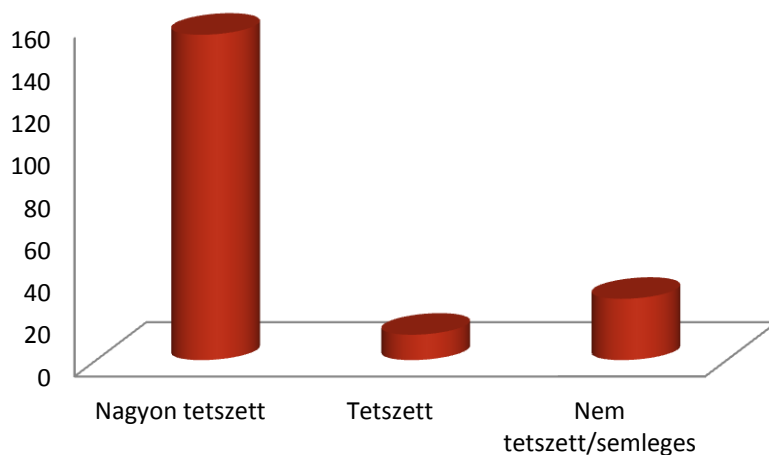
Forrás: Ajka Akcióterületi Terv kérdőív elemzése, 2011.

A kitöltőknek csupán a 21%-a mondta azt, hogy kipróbálta az Agorán elhelyezett interaktív társasjátékot. Ezt akár negatív részvételi arányként is fel lehetne fogni, hiszen a válaszadók több mint fele említette, hogy látta, illetve hallott róla, de nem próbálta ki. Azonban a kérdőív kitöltői roppant kevesen vannak ahhoz, hogy reprezentálják mindazokat, akik nap, mint nap áthalad a város főterén. Ráadásul az ez időben történt vörösiszap katasztrófa olyan szinten lesújtotta az embereket, hogy megérthető, ha nem éreztek kedvet az ilyen típusú társadalmi aktivizmusra.

28. fotó - Elhelyezett pontok.

Forrás: Építészfórum

4. ábra - Az orthofotó játék megítélése (a kérdőív kitöltői szerint)

Forrás: Ajka Akcióterületi Terv kérdőív elemzése, 2011.

Azonban fontos kiemelni, hogy a válaszadók 66%-a mondta azt, hogy alapvetően jó ötletnek tartotta a közösségi társas játékot és tetszett neki. A szervező, Civilek a megújuló városért egyesület úgy véli, hogy mindenképpen egy sikeres kezdeményezésről van szó, a projekttel sikerült megragadni az Ajkán élők figyelmét, a szemüket a városra irányítani. A szervezet azt is kihangsúlyozta, hogy Ajka volt az első olyan település, ahol a projekt civil kezdeményezésre indult el.

Véleményünk szerint az orthofotó játék az egyik legjobb példája annak, hogy hogyan lehet egy közteret kreatívan kihasználni. A városlakóknak így lehet színt csempészni a hétköznapjaikba, mivel az eddig ismert, otthonos tereket néhány kisebb változtatással újszerűvé, figyelemfelkeltővé lehet tenni. Mindezen kívül nagy szerep jut annak is, hogy elősegítsék a civil aktivizmus növekedését. Bár az utóbbi a meglévő statisztikákból nem látszik²⁵, a szervezők szerint a lakosság aktívan kivette a részét a „munkából” – az első 5 nap alatt az összes kihelyezett matrica elfogyott.

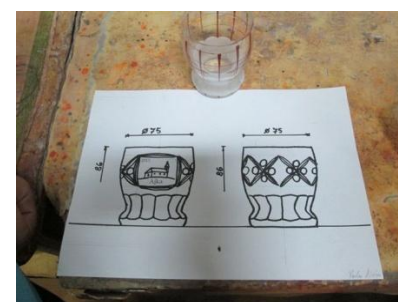
2012-ben indította a Nagy László VMK a **„Múltunkkal a jövőnkért!”** elnevezésű projektet, amely a városi identitás erősítésére jött létre. A szervezők nem titkolt célja, hogy a végzős általános iskolás és középiskolás fiatalok figyelmét felhívják Ajka szépségeire, hagyományaira. Mindezekon túl azt is fontosnak tartják, hogy csökkentsék a migrációs potenciált feltárják, hogy milyen lehetőségei vannak azoknak, akik a maradást választják. Emiatt hívták segítségül a település kreatív iparának egyik legfontosabb képviselőjét, az Ajka Kristály Üvegipari Kft-t, mely ezen keresztül szeretné megtalálni az üvegcsiszoló és üvegfúvó szakmunkások utánpótlásait.²⁶ A projekttel az élménygazdagságra törekednek, a már megszerzett ismeretek továbbhasznosítására, elmélyítésére, újragondolására, mivel a gazdaság és a kulturális szféra kölcsönösen befolyásolja egymást, a kreatív, széles látókörű munkaerő, a gazdasági szektorban is érezteti élénkítő hatását. A már megszerzett kompetenciák

²⁵ Mindez adatfelvételi hibának is betudható, mivel eléggé kétséges, hogy a 166 lelkes emberből csupán 51 próbálta volna ki.

²⁶ A képzettek száma nem éri el a foglalkoztatható létszámot. Hosszú távon a képzés beindítása, fokozása lenne a cél, a vállalat ezért is tartja erre jó színtérnek a projektet.

29. fotó - Ajkai jelkép újatervezve
Forrás: Nagy László VMK

30. fotó - Ajkai jelkép újatervezve
Forrás: Nagy László VMK

31. fotó - Az üvegfúvás tanulása
Forrás: Nagy László VMK

32. fotó – Üvegfúvás
Forrás: Nagy László VMK

képzőművészeti, kézműves foglalkozások keretén belül kerülnek előtérbe, erre két lehetőség adott az érdeklődők számára. Az első, az emlékpohár tervezés-készítés folyamatának megismerése.²⁷ Ezzel több célt is megvalósítanak: igény alakul ki olyan értékőrző tárgyak létrehozására, amelyek Ajkát képviselik, illetve a hagyományos gyártási technológiák megismerésével új forma és esztétikai lehetőségek tárulnak fel az üvegyártás területén. A második, mely szintén a már meglévő kreatív képességek kibontakoztatására szolgál, Ajka köztereinek, szobrainak feltérképezése és tanulmányozása²⁸ majd az itt megszerzett élmények, érzések kifejezése. Ezt a résztvevők linómetszés vagy üveggravírozás keretén belül tehetik meg, melyek segítségével újragondolhatják a tereket. Az itt keletkező alkotások szerves részeit képezik az városi értékeknek, az Ajkát jelképező művészeti alkotásoknak. A projekt sikerességét jelzi, hogy a tavalyi és az idei évben is túljelentkezés volt rá. A foglalkozássorozaton olyan kompetenciák is fejlesztésre kerülnek, - egyéni látásmód, önálló vélemény megfogalmazása, következetes képviselése; másság elfogadása, tolerancia, segítőkészség, együttműködési készség, - mely a csapatban munkálkodás feltétele, illetve elősegíti a csapattá válást.

Szintén a helyi hagyományok előtt tisztelegnek a minden évben megrendezésre kerülő **Bányásznapiok**. A város művelődéstörténete szorosan összefügg a bányászat hagyományaival, az ipari kultúra kialakulásával és a betelepülők nemzetiségi szokásaival. A bányászat hagyománya, a településrészek²⁹ nemzetiségi kultúrája és a falusi életforma néhány szokása a mai napig fellelhető. A település lakói már hónapokkal korábban elkezdnek készülni az ünnepre. Ennek szerves részét képezi a Nagy László VMK által rendezett építészeti foglalkozássorozat. A cél Ajka város fejlődésének, történelmének megismertetése, ezen keresztül igény kialakítása a kulturált, értékőrző környezet létrehozására. A város történelme bontakozik ki az épített érték

²⁷ Ez egy 100 éves hagyománnyal bíró emléktárgy, mely minden évben elkészül és nagyon magas értéktartalommal rendelkezik a helyiek számára.

²⁸ Különös jelentőséggel bírnak a Fekete István szereplőiről mintázott állatszobrok, illetve a delfines kút, mely a város központjában található.

²⁹ A városhoz csatolt részek: Ajkarendek, Bakonygyepes, Tósokberénd, Bódé, Csinger, Padragkút.

33. fotó – Bányásznapiok
Forrás: Ajka Ma

34. fotó – Flashmob
Forrás: Ajka Ma

bemutatásával, a szervezők szándéka, hogy a résztvevők ismerjék meg és lássák a város építészeti értékeit, legyenek tisztában az értékek felkutatásának, bemutatásának és védelmének lehetőségeivel. Szintén ezeken az órákon ismerkedhet meg a lakosság a bányászati életmóddal, az Ajkához csatolt részek sajátos szokásaival. Ezen kívül idén harmadik alkalommal hirdette meg a Csingervölgyért Egyesület a bányász hagyományőrző táborát, 6-11 év közötti gyerekeknek.

Szintén júniusban a Bányász Fúvóegyüttes flashmobot³⁰ rendezett a Zenit sarkon, ami az Agora közvetlen közelében lévő kis színpad. Ez egy újabb, remek példája a közterek kreatív kihasználásának.

Idén 63. alkalommal rendezték meg a Bányásznapiakat. A három napos programsorozatban egyaránt megtalálható külső helyszín (Csinger, Padragkút), a központi helyszínt mégis az Agora adta, így egy térben egyesült a hagyományőrzés és a kreatív felhasználás.

Tapasztalataink és statisztikák

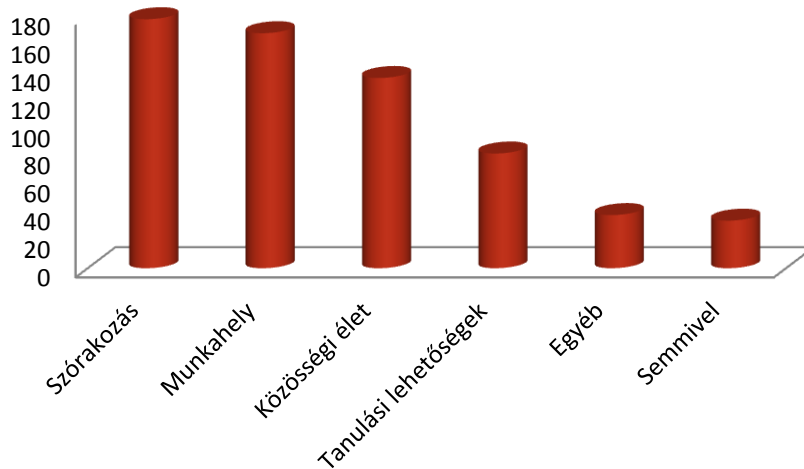
Mielőtt Ajkára érkeztünk volna, úgy véltük, hogy a felszínen kissé unalmas, nyugodt kisvárossal fogunk találkozni, ahol a tudattalanban igenis nagyon meghatározóak a politikai botrányok³¹ és a nemrég történt természeti katasztrófa következményei. Mikor elkezdünk interjúzni, beszélgetni a járókelőkkel ez a feltevésünk valóban beigazolódott. Nagyon sokat hallhattunk a város különböző problémáiról, amit összevetettünk a 2008-ban készült Integrált Városfejlesztési Stratégia elemzésével. Bár sem a miénk, sem a korábban készült kérdőív nem reprezentatív³², érdekes megfigyelni, hogy 5 év elteltével is ugyanazokat a problémákat nevezték meg az emberek. A 2008-as adatokat diagramon ábrázoltuk, míg a mi

³⁰ Magyarul villámcsődület. Emberek előre megszervezett, ám spontánnak tűnő összeverődése és figyelemfelkeltő akciója nyilvános helyszínen.

³¹ Schwartz Béla polgármester ellen a közelmúltban vádat emeltek hűtlen kezelés és zsarolás gyanújával.

³² Az IVS kérdőívét 318-an töltötték ki, mi 36 ajkai lakossal készítettünk interjút.

adataink a már korábban is alkalmazott szófelhőben helyeztük el.

5. ábra - Elégedetlenségi mutatók
Forrás: Ajka Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008.

6. ábra - Az interjúban a problémákkal leggyakrabban egy szöveggörnyezetben megjelenő szavak (2013. augusztus 28. és 30. között)

Mint látható, 2008-ban a kérdőív kitöltőinek 54-56%-a a szórakozási lehetőségekkel és a munkahelyek számával volt a legelégedetlenebb. Ezt követte a közösségi élet hiánya. A 2013-as adatokból készült szófelhőn ugyancsak megjelennek ezek a szavak és az interjúalanyaink valóban sokat panaszkodtak ezekre:

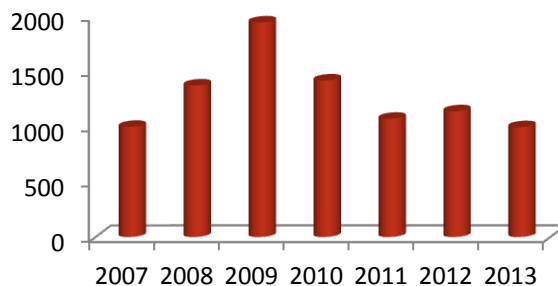
„A munkalehetőségek azok nagyon rosszak, bezárt az utolsó munkahely is, 300 embert elküldtek, ez a MAL Zrt, de a többi cég is elküldi az embereket.

Nagyon sok a szegény ember. (...) Nincs igazán olyan szórakozóhely, ahova az ember elmenne, ami normálisabb. Jó, 1-2 akad, de olyan helyre nem szeretnék elmenni, ahová a diákjaim járnak. Néha szórakozni, leülni, beszélgetni, nem feltétlenül az, hogy döngjön a disco zene, nyilván ha az ember táncolni akar, akkor legyen zene, pl.: egy kávéház.”

Részlet egy ajkai tanárnővel készült interjúból

A hivatalos statisztikák azonban sokkal eltérőbb értékeket mutatnak. Az Ajkán kapott eredményeinket összevetettük a KSH felméréseivel és a Nagy László VMK kulturális fogyasztásra vonatkozó adataival, amelyek a következőképpen néznek ki:

Munkanélküliség:

7. ábra - Regisztrált munkanélküliek száma 2007-2013³³
Forrás: KSH, Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat

Első körben a regisztrált munkanélküliek számát vizsgáltuk. A 2008-as vizsgálatban megfogalmazott munkanélküliségi panaszok valósnak bizonyultak, hiszen pont ebben az időszakban indult csökkenésnek a munkahelyek száma. 2009-ben kiugróan magasnak bizonyult, majdnem elérte a 2000 főt, ez utána csökkeni kezdett (kivéve 2012, itt megfigyelhető egy kicsi ugrás). A 2008-as emelkedés fő okának a nagy gazdasági világválság begyűrűzését neveznénk meg. Ez 2009-ben tetőzött. A mi spontán, nem reprezentatív felmérésünk már nem teljesen illeszkedik az NFSZ adatira. Bár minden megkérdezett panaszkodott az

³³ Utolsó adat 2013. szeptember

túlzott munkanélküliségre, ennek a száma megközelítőleg ugyanannyi, mint 2007-ben. Ez azt jelenti, hogy a 2009-es tetőzés óta felére csökkent a nem alkalmazottak száma. Azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek az emberek nagyszámban a közmunka program keretében jutottak álláshoz, ami nem jelent stabil, biztos jövedelmet, így részben meg lehet érteni az ajkaiak panaszait.

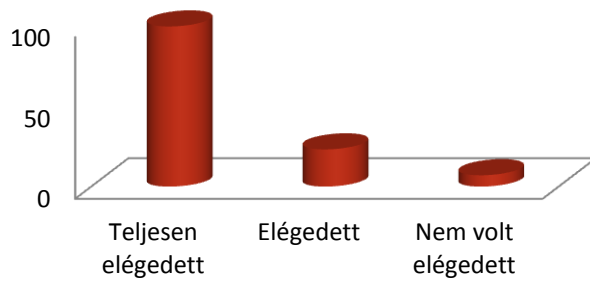
Szórakozás

Nem egy embertől hangzott el a panasz, hogy nincsenek szórakozási lehetőségek, nincsenek lehetőségei a fiataloknak arra, hogy hasznosnak eltöltsék a szabadidejüket, emiatt magas a vandalizmus aránya Ajkán.³⁴ Mind a KSH-tól, mind a Nagy László VMK-tól rendelkezünk adatokkal arra nézve, hogy milyen jellegű választásai lehetnek egy ajkainak, aki helyben szeretne szórakozni, illetve a részvételi arányokról is vannak statisztikáink (az elmúlt 5 évre visszamenőleg).

Ajkán jelenleg 36 művészeti csoport és 9 hagyományőrző csoport működik. Ezek között egyaránt megtalálható a színjátszó kör, énekkar, szimfonikus zenekar, grafikai műhely, valamint néptáncegyüttes, népdalkör, hangszeres népzenei csoportok, fazekas műhely, bőrdíszműves. Minden korosztálynak kínálnak alternatívát, hiszen a csoportok között többféle nyugdíjas klub is található, akik legfőképpen szakmák szerint tömörülnek közösségekbe. Ezen kívül több vendéglátó ipari egység és szórakozóhely van, melyről a következőkben fogunk találni statisztikákat.

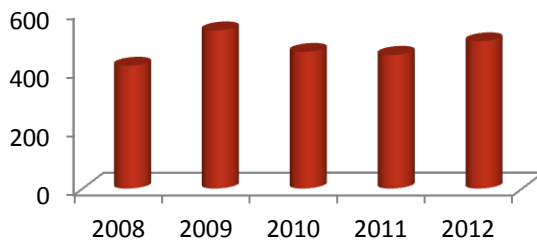
Nézzük először az Akcióterületi Terv kérdőívét (2011). Ebben feltettek egy olyan kérdést, hogy mennyire elégedettek a városban élők a programkínálattal: rögtön ellentmondásba ütközünk, hiszen a válaszadók 79%-a elégedett az Ajkán lévő programokkal.

³⁴ Több ültetett fát is kitértek, megrongálták a játszótereket.

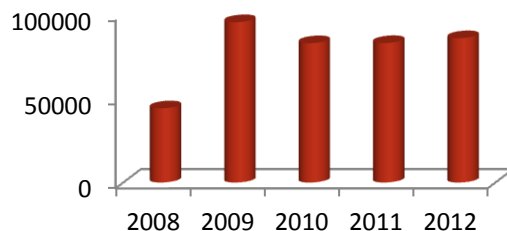

8. ábra - Programokkal való elégedettség
 Forrás: Ajka Akcióterületi Terv kérdőív elemzése, 2011.

Ezek után vizsgáljuk meg a Nagy László VMK elmúlt 5 évének statisztikáit a rendezvények mennyiségéről és a részvételi arányokról.

9. ábra – A rendezvények száma 2008-2012 között
 Forrás: Nagy László VMK éves statisztikái

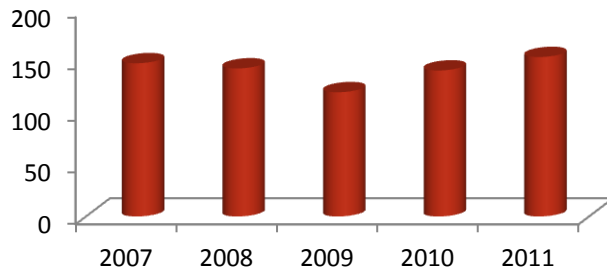

10. ábra - A rendezvényeken való részvételi arány 2008-2012
 Forrás: Nagy László VMK éves statisztikái

Az ajkaiak számára a lehetőségek száma végtelen. Magas a kulturális programok aránya, rengeteg a kiállítás és a színházi előadás. A fiatalok igényeihez is igyekeznek alkalmazkodni és próbálják bevonítani őket a különböző projektekkel, mint azt a korábbi példán keresztül is bemutattuk. A fontos, hogy a szabadidő eltöltésén kívül ezeknek valami plusz funkciója is legyen. De az identitás erősítő projekten kívül is

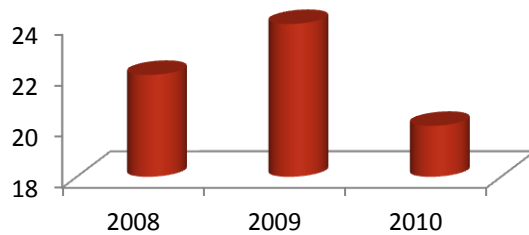
rengeteg alkotókör, klub, csoport áll minden korosztály rendelkezésére, melyek biztosítanak, hogy aktív közösségi életet élhessenek a városlakók.

A programokon kívül viszonylag magasnak mondható a vendéglátó ipari egységek, szórakozóhelyek aránya egy közepes nagyságú településhez képest.

11. ábra - Vendéglátó helyek száma 2007-2011

Forrás: KSH

12. ábra - Működő vállalkozások száma a művészet, szórakoztatás, szabadidő 2008-2010

Forrás: KSH

A legutolsó adatok 2010-re, illetve 2011-re vonatkoznak. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy megvan a megfelelő számú hely, ahová szórakozni járhatnának az ajkaiak, valamiért ez mégsem történik meg, mégis hiányzik valami. Úgy véljük, hogy az egyik probléma az események, terek alulreprezentáltsága. Bár a hagyományos reklámozási formák, mint pl. a plakátokon való hirdetés még mindig fontos szerepet töltenek be az Ajkához hasonló településeken, azonban nem szabad elfelejteni, hogy a fiatal generáció legfőbb információs felületei ma már az online, illetve a közösségi médiumok. Éppen ezért nagyon fontos lenne, hogy a városok meg tanuljanak élni a social media nyújtotta lehetőségekkel. Ezt sajnos még nem mindenhol ismerték fel, jó példa erre az VMK facebook oldala,

melynek nagyon alacsony a reprezentáltsága, mind postok, mind kedvelések számát tekintve.

Saját megfigyeléseink alapján elmondható, hogy Ajka megpróbál hű lenni a „szlogenjéhez” és élhető városként funkcionálni. Tiszta, sok a zöldterület, jó az infrastruktúra, színesek a kínálatok. Ráadásul a Balaton viszonylagos közelsége sem elhanyagolható tényező. Terepmegfigyeléseink során az is bebizonyosodott, hogy a város főtere, a már sokat emlegetett Agóra a legnépszerűbb helyek között van számon a városban. Napközben kisgyerekes anyukák gyűjtőhelye, este a fiatalok foglalják el a teret. Azonban mégis van valami a levegőben, ami a közhangulatot mérgezi. Talán ennek nem mikro szintű okai vannak – Magyarország is hasonló problémákkal küzd. Ami helyi szinten gondokat okoz (politika, migráció, munkanélküliség), ugyanazok okoznak problémákat az ország többi településén.

Konklúzió

Tanulmányunkban a posztoszocialista városok köztérhasználatát vizsgáltuk Ajka esettanulmányán keresztül. Úgy véljük, hogy a hipotézisünkben feltételezett dolgok részben bizonyosságot nyertek. A kultúra, mint stratégiai eszköz valóban kiemelt szerephez jut az ilyen városokban is, ez Ajka esetében is látszik. Azonban a kis- és közepes nagyságú településeken még nem kap akkora hangsúlyt, hogy a gazdaságban érezhető hatása legyen. Erre egyelőre csak a próbálkozásokat látjuk, pl. Ajka esetében a **„Múltunkkal a jövőnkért!”** projekt révén, ahol a végső cél a különböző kreatív iparágak utánpótlásának kinevelése.

Másik állításunk, miszerint az EU-hoz történt csatlakozás nagy hatással volt a város rehabilitációra teljes mértékben beigazolódott. Nem csupán a fejlesztési törekvéseket befolyásolják a pályázati rendszerek, ugyanez jellemző a kulturális jellegű törekvésekre is. Belátható, hogy egy élhető város mindennapjainak elengedhetetlen része a rendezett városi környezet, mely tökéletes háttérrel tud nyújtani a megfelelő minőségű kapcsolódásnak. Dolgozatunk fontos konklúziója, hogy igen is ki tud

lépni egy posztszocialista város az előítéletekből, és változatos programokkal, identitást növelő kezdeményezésekkel, élhető várost tud biztosítani lakóinak, még akkor is ha ezt a lakosság csak idővel veszi észre.

Tanulmányunkat egy idézettel záránk, mely találóan kifejezi a városok szerepét és egyben megszívlelendő tanácsként is felfogható:

„Ahogyan Shakespeare fogalmazott, és melyet az urbanisták sosem idéznek: a város maguk az emberek.”

Richard T. Legates

Bibliográfia

- *Ajka város Integrált Városfejlesztési Stratégia.*
Készítők: Közép-Pannon Regionális Fejlesztési Zrt. – EX ANTE
Tanácsadó Iroda, 2010.
- *Ajka város Akcióterületi Terv.*
Készítők: Közép-Pannon Regionális Fejlesztési Zrt. – EX ANTE
Tanácsadó Iroda, 2010.
- *Ajka város Akcióterületi Terv – kérdőív eredmények kiértékelése.*
Készítők: Közép-Pannon Regionális Fejlesztési Zrt. – EX ANTE
Tanácsadó Iroda, 2010.
- *Ajka, városközpont – fejlesztési koncepció*
Készítők: Palatium Stúdió Kft. – Stúdió 73 BT.
- *Balogh Péter István: Tér nélkül nincs élhető város*
Budapest, 31. évfolyam 10. szám
- *Carmona, M.; de Magalhaes; Hammond, L.: Public Space: The management dimension.*
Routledge: Abingdon, Oxon, 2008.
- *Együd Réka: Közterek arculatváltása, megítélése, rehabilitációs lehetőségei Budapesten – szakdolgozat*
Budapesti Műszaki Egyetem, 2007
- *Foltányi Zsuzsa (szerk.): Hogyan varázsoljunk újjá egy közteret – Kézikönyv a jól működő közösségi terek létrehozásához*
Ökotárs Alapítvány, Budapest, 2008.
- *Germuska Pál: A szocialista városok létrehozása*
Századvég, 2002/2. 49-73. oldal
- *Giay Frigyes: Város a torna partján (Fejezetek Ajka múltjából)*
Pannon Nyomda, Veszprém, 1989.
- *Jacobs, Jane: The Death and Life of Great American Cities.*
Vintage Books, New York, 1961
- *Kiss Attila: A tudatos városfejlesztés.*
In: Kiss – Mezősi – Sümeghy (szerk.): Táj, környezet és társadalom
SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi, Természetföldrajzi és
Geoinformatikai Tanszék, Szeged, 2006.

- *Kissfazekas Kornélia: Városközpontok az államszocializmusban – doktori értekezés*
Budapesti Műszaki Egyetem, 2010.
- *Kovács Zoltán: Népeség és településföldrajz*
ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2002 239.o
- *Kulturális Alapú Városfejlesztés 2006 Összefoglaló Értékelő Tanulmány*
NKA- Megyei Jogú Városok Szövetsége, 2007.
- *dr. Lothár Bolz: A városépítés alapelvei in:Településtudományi Közlemények, 1952*
- Nagy László Városi Művelődési Központ éves jelentései 2008 – 2012.
- *Ságvári Bence: A kreatív gazdaság elméletéről*
ELTE-ITHAKA, Budapest, 2005.
- Szirmai Viktória: „Csinált” városok
Magvető Kiadó, Budapest, 1988
- *Szelényi Iván – Konrád György: A szocialista városok és a szociológia*
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- *Valuch Tibor: A magyar társadalom fejlődése a XX. század második felében*
Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- *Vedrédi Katalin: A köztér fogalmának különféle értelmezései és területfejlesztési aspektusa.*
In: Pál Viktor (szerk.): Társadalomföldrajz lokális és globális kérdései
SZTE-TTIK, Szeged 2012
- *Wessely Anna: A kultúra szociológiai tanulmányozása.*
In: Wessely Anna (szerk.): A kultúra szociológiája Osiris Kiadó,
Budapest, 1998.

Internetes hivatkozások

- *4D Tájépítészeti és Kertépítészeti Folyóirat*
<http://4djournal.hu/?p=1333#more-1333>
- *Ajka város honlapja*
<http://www.ajka.hu>

- *Ajka info oldala*
<http://www.infoajka.hu>
- *Ajka.Ma Közösségi Magazin*
<http://www.ajka.ma>
- *Ajka térség*
<http://www.ajkaterseg.hu>
- *American Society of Landscape Architects*
<http://www.asla.org/>
- *Cities for people*
<http://gehlcitiesforpeople.dk/>
- *Egy példátlan vörösiszap – az ajkai katasztrófa*
<http://www.zoldmuzeum.hu/egy-peldatlan-katasztrofa-az-ajkai-vorosizsap>
- *EU Pályázati Kisokos – Európai Unió források kis és középvállalkozóknak intézmények és önkormányzatok számára*
<http://www.kodolanyi.hu/lib/Leirasok/EUkisokos.pdf>
- *European Hungary*
http://www.european-hungary.hu/?module=news&action=list&fname=e10_tematika
- *Építészforum – European 10 és Ajka: avagy egy tervpályázat lehetséges utóélete*
<http://epiteszforum.hu/european-10-es-ajka-avagy-egy-tervpalyazat-es-lehetseges-utoelete>
- *Közép-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft Szervezeti és Működési Szabályzata*
http://www.kdrfu.hu/sites/default/files/field/attachment/szmsz_0.pdf
- *Nemzeti Fejlesztési Ügynökség*
<http://www.nfu.hu/ugynokseg>
- *Project for Public Spaces*
<http://www.pps.org/>
- *Recommendations for the municipality of the city of Ajka*
http://csz.hu/european10/recommendations_for_ajka.pdf
- *Regionális Politika – Inforegio*
http://ec.europa.eu/regional_policy/activity/urban/index_hu.cfm

- *Tihanyi Dominika: Kreatív stratégiák és köztéri művészet szerepe a városrehabilitációban – DLA értekezés*
<http://konyvtar2.mome.hu/doktori/ertekezesek/DLAertekezés-TihanyiDominika-2012.pdf>
- *Nagy László Város Művelődési Központ*
www.nagylaszlovmk.hu